

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI**

BİR ERGİNLENME MODELİ OLARAK ASKERLİK FOLKLORU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Fatih MORMENEKŞE**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ**

Ankara, 2007

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI**

BİR ERGİNLENME MODELİ OLARAK ASKERLİK FOLKLORU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Fatih MORMENEKŞE**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ**

Ankara, 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Fatih MORMENEKŞE tarafından hazırlanan “Bir Erginlenme Modeli Olarak Askerlik Folkloru” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Halkbilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ali YAKICI (Başkan)

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SEVER

ÖNSÖZ

Türk toplumunda “En büyük asker bizim asker” sloganı ile yılda birkaç kez karşılaşılan törenlerin ve “Ben askerdeyken...” diye başlayıp saatlerce süren asker anılarının hemen her gün karşılan performanslar olması ve “şafak beklerken” geçen günlerin halkbilimi disiplini içerisinde bugüne kadar ele alınmamış olması, bu konunun akademik yaklaşımla incelenme fikrini ilk doğuran etkindir. Çalışmanın sınırları içerisinde “şafak beklerken” geçen günler alınmamıştır. Çünkü bu evren bambaşka bir gözlem alanıdır ve bir başka çalışmaya bırakılmayı gerektirecek kadar geniştir.

Asker uğurlama törenleri ile ilgili makaleler hariç tutulursa, olgu olarak ve günlük hayatın bu kadar içinde yer almasına rağmen göz ardı edilmiş bu kültür dünyasının, bu tezle dikkat çekeceği umut edilmektedir.

Mehmetçik ve peygamber ocağı gibi eş anlamlı kelime üretimleri ile Türk toplumu içinde son derece ayrıcalıklı bir yerde duran askerliğin, bu çalışmada incelenen kapsamı dışında diğer disiplinler ve farklı kuramsal bakışlarla değerlendirilmesi, askerliğin gelecekteki durumuna ışık tutacağı düşünülebilir.

Eleştirel bakmayı ve akademik düşünmeyi kendisinden öğrendiğim tez danışmanım Prof. Dr. M. Öcal Oğuz’ a; bu çalışmanın ilk fikri kıvılcımını birlikte attığımız ve son aşamasına kadar beni yalnız bırakmayan, tüm tartışmaları birlikte yaptığım sevgili ağabeyim Ahmet Özcan’a; eleştiri ve tavsiyeleri ile beni yönlendiren Dr. Dursun Ayan’ a; maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen ve her türlü sabrı gösteren aileme; gönülden saygı ve teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Fatih MORMENEKŞE

Ankara, 2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERLİĞİN KAVRAMSAL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’ DEKİ DURUMU

1.1 Kavramsal Gelişim.....	9
1.2 Türkiye’ de Askerlik.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’ DE ASKERLİĞİN TARİHİ VE İDEOLOJİK TEMELLERİ

2.1 Tarihi Temeller: Her Türk Asker Doğan ya da Peygamber Ocağı.....	13
2.2 Ordu-Millet/ Asker-Millet ya da Farklı İdeolojik Yaklaşımlar.....	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERLİĞİN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İŞLEVİ

3.1 Erginlenme Ya Da Geçiş Dönemi Olarak Askerlik.....	22
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKER UĞURLAMALARI VE ASKERLİK KARŞITLARI

4.1 Asker Uğurlamaları.....	28
4.2 Olağanüstü Dönemlerde Askerlik (Savaş ve Çatışma Dönemleri).....	35
4.2.1 Kore Savaşı.....	35
4.2.2 Kıbrıs Savaşı: Ayşe Tatile Çıkarken Askerde Olanlar.....	38
4.2.3 Güneydoğu’ da Çatışma: En Büyük Asker Bizim Asker.....	39
4.3 Askerlik Karşıtları: Çürüğe Ayrılmak ya da Vicdani Retçilik.....	41

BEŞİNCİ BÖLÜM: KUTSAL İÇİN ÖLMEK

5.1 Şehitlik: Vatan Sana Canım Feda ya da Şehitler Ölmez Vatan Bölünmez.....	45
5.2 Gazilik.....	46

ALTINCI BÖLÜM: ASKERLİK SONRASI

6.1 Askerlik Dönüşü: “Şafak, Doğan Güneş”.....	47
--	----

6.2	Anlatılar ve Silah Arkadaşlığı.....	50
6.3	Asker Yolu Bekleyenler.....	53
6.4	Asker ve İletişim: Yine Yakmış Yâr Mektubun Ucunu.....	53
SONUÇ.....		56
KAYNAKÇA.....		59
ÖZET.....		65
ABSTRACT.....		66

GİRİŞ

Türk toplumunda zorunlu askerlik uygulaması, yakın zamanda sıkça karşılaşılan şehit cenazeleriyle, dikkatleri üzerine çekti. Bu dikkatlerin arasında kimi zaman sorgulayıcı bakışların olduğu görülmekteydi. Askerlerin yeterince eğitilmediğine yönelik eleştirilere, özel eğitimli askerler ile yapılması gereken mücadelenin sıradan askerlerle yapıldığı, terörün kaynaklarına yönelik birçok farklı eleştiriler medyada yer buldu. Bunların yanı sıra zaman zaman “bedelli çıkacak mı?” veya “Sahte çürük raporu alan çete yakalandı!” gibi medyada ilgi çeken haberlere de rastlandı (www.sabah.com.tr/2005/12/28/; www.milliyet.com.tr/2007/01/24/). Siyasilerin, üst düzey bürokratların vb. birtakım imtiyazlıların çocuklarının askerliği nerede ve nasıl yapması gerekeceğine dair eleştirilere ve çatışmalara da zaman zaman rastlanıldı. Aktüel olaylar ve günlük politikalarla gündeme gelen askerlik konusundaki tartışmaların, gazeteciler düzeyinde bir entelektüelliğe sahip olduğu görülmektedir. Ordu konusundaki entelektüel birikimin yetersizliğinin, her şeyden önce askerliğe atfedilen kutsallık ve ordunun Osmanlı’ dan beri var olan ve olağanüstü rolünün neticesinde ortaya çıktığı söylenilebilir.

Özellikle Cumhuriyetin ilanı sonrasında savunma dışında fiili olarak iç güvenlikte edindiği rol ile de sorgulanması mümkün olmayan ihtilal ve muhtıralarla gündemde kalması, orduyu tabulaştırma sürecini de beraberinde getirmiştir. Dış denetimden uzak olması orduyla ilgili sivil idarenin cehaletini beraberinde getirdiği gibi, sosyolojik ve tarihsel bir olgu olarak askerliğin, sosyal bilimcilerin bilimsel faaliyetlerine açık olmaması da aydınların ordu üzerine söylemlerini yetersiz ve havada kalan söylemler olarak bırakmıştır. Az sayıdaki değerlendirmeler ise kuramsal bakış çerçevesinde askerliğin evrensel yapısıyla ilgili açıklamaları tercih etmenin ötesine geçememiştir. Ayrıca bu anlamda Türçeye çevrilmiş eserler çok yeni ve sayıca azdır.(Zücher, 2003; Hungtingtong,2007; Bröckling,2001)

Bu güne kadar bu kapalı kutuyla ilgili tanımlamalar genelde milliyetçi söylemin en basit açıklamalarıyla yapılmıştır. Bu da basitçe şöyle ifade edilebilir; ebat ifade eden sıfatla “büyük Türk ordusu” ve ileri sürülen cehaleti örten yeşil renkten ibaret oluşu, askerliğin sivillere yansıyan ve kabul gören şekli olmuştur.

Siviller üzerinde mecburi bir hizmet olarak var olan askerlik, askeri bölge dışında da toplumsal yapı içerisinde işlevsel bir rol üstlenmiştir. Askerliği halkın evrenindeki haliyle okumamızı kolaylaştıran ve anlamlı kılan, geleneksel yapı esas olmak üzere sosyal değişimle birlikte değişiklikler gösteren ritüellerdir. Maalesef söz konusu bağlamda incelemelerin de yetersizliği görülmektedir. Çalışmada bu bağlamda yararlanılan kaynaklar arasında önceliği oluşturan, sosyal bilimlerin ilgili disiplinlerinde yüksek lisans ve doktora seviyesinde daha önce çalışılmış köy, kasaba ve şehir monografileridir. Söz konusu çalışmalar içerisinde birer paragraf yer bulabilen askerlik ile ilgili bilgiler sadece uğurlama safhasını kapsamaktadır. Şehirlerin yayımlanmış monografi kitaplarındaki askerlik ile ilgili bilgiler de Türk ordusunun kahramanlığına, kutsallığına atıf yapılan yuvarlak cümleler ile tarif edilmiş ordu, tez örneklerinde olduğu gibi ekseriyetle uğurlama safhası ile ilgili detayların olduğu yetersiz paragraflardan ibarettir.

Mecburi askerlik gibi yakın zamana ait olan bir uygulama, kısa zamanda evrensel hale gelmiştir. Dünyanın güçlü orduları özellikle savaş yıllarının orduları, zorunlu askerliğe dayanmıştır. Vatan, vatandaşlık, millet, milliyetçilik gibi kavramlarla hemen hemen birlikte varolan bu olgu, “ordu millet” gibi kavramsallaştırmayla ifade edilerek halkın askerlikle ilişkisinin toplumsallaşmasını sağlayarak kültürel bir olgu halini almıştır. Toplumun erkek cinsiyetle doğrudan ilgili bu kültür, erkeklerin askerlik anlatılarıyla sonraki nesillere aktarılmaktadır. Çoğu zaman güç, kuvvet, dayanıklılık, kahramanlık, cengâverlik, kurtarıcılık gibi motifleri abartarak içeren anlatılar ile erkeklik

derecelendirmeleriyle gerçekleşen anlatılar, toplumda askerliğini yapmış kişiyi yapmamış olanlara karşı bir adım öne geçirmektedir. İş bulmak ve evlenmek gibi rollerle karşı karşıya olan erkek için askerliğin yapılıp yapılmaması bir öncelik ya da eksiklik olarak karşısına çıkar. Askerlik durumu, kız ve iş isterken sorulan soruların başında gelir. Resmi işlerde ise okuryazarlıkla birlikte erkekler için özellikle askerliğini yapmış olmak tercih sebebi sayılır. Kırsal alanda ise askerlik sürecinde elde edilen maddi manevi her türlü kültürel edinim bulunduğu çevre içerisinde rolünün derecesini de belirler. Okuma yazma öğrendiyse mektup okumak yazmak, berberlik öğrenmiş olması, sıhhiyecisi olması gibi askerdeki kazanımlar sivil hayatta bu kişilerin önemsenmesine ve statü kazanmasına yardımcı olmaktadır. Hatta askerde onbaşı ve çavuş gibi er rütbeleri sivil hayatta lakap olarak yaşamaktadır.

Askerlik, dolaylı olarak kadınları da etkileyen (eş, evlat, kardeş gibi) bir olgu olarak, daha çok duygu yüklü bir “bekleme” formunda yaşar. Türkülere yansıyan “Asker yolu beklerim”, “Mektubunda diyorsun ki gel gayrı” gibi nameler, askerliğe bağlı fakat askerliğin hukuki statüsü dışında folklorik bir dünya meydana getirmiştir. İleri sürülen bu çerçeve daha çok kapitalizm öncesi durumla ilgilidir. Kapitalizm ve tüketim kültürünün meydana getirdiği sosyal dönüşümler askerlikle ilgili kanuni anlamda bedelli askerlik, askerliğin kısalması, profesyonelleşmesi gibi konuları gündeme getirmiştir. Bununla birlikte ülkede yaşanan çatışma ortamı da iç güvenlik harekâtı adıyla bu dönüşümleri yakından etkilemektedir. Bu askerlik pozisyonları askeri bölge içerisindeki yapıları değiştirdiği gibi askeri bölge dışındaki askerlikle ilgili kültürü de değiştirmektedir. Türk toplumunda asker alma sisteminin hala geleneksel kültürün yaşadığı bölgelerde 50 sene önceki askerlik folklorunun en azından seremoni ve ritüellerinin aynı ya da fazla değişmemiş olduğu söylenilebilir. Kurban kesme, yatır ziyaretleri, dualarla askere göndermeler her dönem karşılaşılan örneklerdir.

Askerlikle ilgili gelişen kültür, uğurlama sırasındaki törensel faaliyetler ile geleneksel törenler arasındaki yerini almıştır. Dini öğelerin bu tür törenlerde kırsalda özellikle şehirlere göre duayla öne çıktığı, geçmişten gelen bir anlayışla askerliğin “peygamber ocağı” olarak kabul gördüğü bilinmektedir. Peygamber ocağı kavramının ordunun hukuki, idari, fiili durumunda hiçbir anlamı yokken toplumsal bellekte hala yaşadığı görülmektedir. Şehirlerde ise daha çok köy kültürünü şehre taşımış gecekondular ve nispeten muhafazakâr orta sınıf gelir düzeyine sahip (esnaf, tüccar, küçük memur, işçi gibi) sınıflar arasında askerlik folklorunun geleneksel ve kısmen dönüşerek şehirli âdetleri ile birlikte yaşadığı görülmektedir. Bu kültürün kentteki yansımalarının, geleneksel ritüellerden ziyade, birer “seküler törene” doğru evirildiği söylenebilir. Bu törenlerin kamusal alanlardaki yansımalarının aile, akraba, mahalle gibi geleneksel değerleri taşıyan sosyal yapılar içerisinde geleneksel özelliklerini koruyarak yaşadığı gözlenir.

Bölücü terörist faaliyetlerin, asker uğurlamalarında atılan sloganlarda, milliyetçilik duygusunun derecesini artırdığı gözlenmektedir. Askerliğin bu törenlerde bir heves ile talep edildiğine rastlanırken, diğer yandan küreselleşmenin de etkisi ile toplumda yaygınlaşan askerliği olumsuzlayan kavram ve kabuller belirlemektedir. Savaş karşıtlığı, vicdani red gibi tanımlamalarla ortaya çıkan bu yaklaşımlar ve taraftarları asker karşıtlığı yapmaktadır. Vicdani red olarak ifade edilen bu durum Türkiye içerisinde henüz bir yaygınlık kazanmasa da zaman zaman gündeme gelmektedir. Bu yapılanmadan ziyade, ordu-sivil ilişkilerindeki statünün hukuki görünümüyle fiili uygulamalarda örtüşmeyen yapısı, sivil dünyada da başka karşılıklar bulmaktadır.

Askerliğin, köylü toplumdan kentliliğe doğru dönüşüm yaşayan Türk toplumu içerisindeki işlevselliğini kaybetmesiyle, daha belirgin bir şekilde

ortaya çıkan fakat açıkça ifade edilmeyen askerlikten mümkün olduğu kadar uzak kalma (“tecil ve kaçma” ki bu süreçte bedelli askerlik ümidi taşıyanlar oluyor şeklinde veya “bir an önce yap gel” ifadesinde ki muallâklık taşıyan davranışlar) üzerinde durulması gereken görünümüdür. Türk toplumunda devlet tarafından oluşturulan tabuların cezai müeyyidelerinden dolayı tartışılmaz olması, toplumda söylemle-fiiliyat arasında baş gösteren paradoksu gizlemektedir.

Bu çalışma geleneksel toplumların hemen hepsinde birtakım ritüellerle kültürel yapı içerisinde yer alan askerliğin, hukuki statüsü (askeri bölge) dışında oluşturduğu varlık alanıyla ilgili olacaktır. Dünyada mecburi askerliğin ortadan kalkması ya da değişmesi (kamu hizmetine dönüşmesi) iletişim ve ulaşım ağlarının artması savaşların sona ermesi gibi etkilerle geleneksel yapıların çözülmesiyle birlikte ritüellerin değiştiği görülmektedir. Teoride savaş ve savunma üzerine kurulu askerlik, modernleşme süreçlerinde devlet-vatandaş ikilisini birbiriyle yakınlaştırmada okul dışı okul vazifesi de görmüştür. Kırsalın dönüşümü ve sivil kurumların artan gücüyle bu fonksiyonlar, orduların modernleşme sürecindeki “ideolojik aygıt misyonununu” zayıflatmıştır. Modern ordular günümüzdeki işlevleriyle modern öncesi dönemleri andırmaktadır. Yani savaş ve savunma. Şu anda Irak’ ta olduğu gibi, savaştan uzun zamandır uzak olan bazı ülkeler, ekonomik çıkarların üzerini örten demokrasi, barış, terör karşıtı gibi evrensel kavramlarla ordularına başka roller vermişlerdir. Orduları düşmanlarla mücadele etmek durumundaki ülkelere askerlik her zaman gündemdedir. Amerika’da askerlik, savaş karşıtlığı, Vietnam gazisi gibi kavramlarla ya da Amerika’ nın dünya bekçiliği rolüyle, muharip özelliğinden dolayı canlı kalırken, Irak savaşıyla bu canlılık artmıştır. Türk ordusunun terör örgütü ile olan mücadelesi ve bunun neticesinde meydana gelen olaylarda askerliğin oluşturduğu folkloru günün şartlarına uygun bir şekilde canlı tutmaktadır. Buradan anlaşılan, ordular savunmak ve savaşmak gibi asli görevleriyle ilgili

oldukları sürece askeri bölge dışında oluşturduğu kültürel yapılar devam edecektir.

Dünyada yaşanan değişimlerin neticesinde küreselleşme olgusu ile birlikte kavramlara yüklenen yeni anlamlar söz konusudur. Bu, dünya vatandaşlığı, vatandaşlık haklarından evrensel insan haklarına, ulus-devletten uluslarüstülüğe doğru bir kayma ile örneklenebilir. Bu kayma profesyonel askerliğe doğru bir geçişi de beraberinde getirmektedir. Genel Kurmay Başkanlığının son yaptığı açıklamada, tüm komando birliklerinde istihdam edilecek askerlerin tamamen profesyonellerden oluşacağı bilgisi, bunun işaretlerini vermektedir (www.hurriyet.com.tr).

Son yıllarda özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görev yapan rütbeli askerlerin, görev süreleri içerisinde yaşadıklarını kaleme aldıkları çalışmaların arttığı da dikkat çekmektedir. Bu eserlerin artmasının, söz konusu bölgede yaşanan olayların travmatik sonuçları ile ilgisi yadsınmamalıdır. Kışla ve karargâh anılarının anlatıldığı bu çalışmalarda, gelenek olarak askerliğin, toplumda yaşattığı kültüre değinilmemiştir.

Bu çalışma içerisinde ise askerlik etrafında oluşan kültürel yapının geçmişte ve günümüzde görünümü çizilmeye ve çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu yapı, evrensel bir kategori olarak var olan mecburi askerliğin Türk kültüründeki özgünlüğünü göstermektedir. Birinci bölümde “Askerliğin Kavramsal Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu” başlığı altında askerlik kavramının gelişimine dünyadan örneklerle Türkiye’deki durumu karşılaştırılmıştır. İkinci bölüm “Türkiye’de Askerliğin Tarihi ve İdeolojik Temelleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yine kavramlar üzerinden bir çözümleme yapılmaya çalışılacaktır. Askerliğin toplum hafızasına yerleştirildiği ve yaşatıldığı bu kavramlarla, Türk toplumunda askerliğin

kabulü, kutsallığı, ideolojik bir çözümleme yapılmaya çalışılmıştır. *Türkler gerçekten asker bir millet midir? Her Türk asker mi doğar? Ya da kışla gerçekten peygamber ocağı mıdır?* gibi sorulara cevap bu bölümde aranacaktır.

Üçüncü bölüm “Askerliğin Bireysel ve Toplumsal İşlevi: Erginlenme ya da Geçiş Dönemi Olarak Askerlik” başlığını taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Wictor Turner’ ın yapısal çözümlemesi referans alınarak, diğer erginlenme dönemi örnekleri ile yapısal bir çözümlemeye gidilmiştir. Askerliğin diğer geçiş dönemlerinden farkları vurgulanmış, ilkel toplumdan günümüze erginlenme ritlerine değinilmiştir. Bu erginlenme döneminin bireysel ve toplumsal önemi de değinilen bir başka husus olmuştur.

“Asker Uğurlamaları ve Askerlik Karşıtları” başlığını taşıyan dördüncü bölümde, olağan ve olağanüstü dönemlerdeki askerlik etrafında gelişen kültürel dünya ve askerliğe bakış ele alınmıştır. Söz konusu olağanüstü dönemler Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve terör olaylarının yaşandığı dönemlerdir. Bununla birlikte askerliği olumsuzlayan ulusal ve uluslar arası söylem ve eylemlere değinilmiştir.

Beşinci bölümün konusu ise şehitlik ve gazilik kavramları olup, “Kutsal İçin Ölmek” başlığını taşımaktadır. Bu kutsal ölümlerin aynı zamanda ideoloji ürettiği üzerinde de durulmuştur. Bu ideolojinin yansımasını *Her şey vatan için, vatan sana canım feda* örneklerinde görüldüğü üzerinde durulmuştur.

Altıncı ve son bölümde ise askerliğin dışındaki dünyada geride kalanlar, asker ve iletişim, asker arkadaşları, askerlik hatıraları, gibi konuların ele alındığı “Askerlik sonrası” başlıklı bölümdür. Askerin sivil dünya ile

kurduğu iletişim geçmişte mektup ile somutlaşırken, günümüzde internet ve cep telefonu gibi iletişim araçları kullanılmaktadır. Askerden gelirken getirilen bir takım etnografik malzeme özelliği gösteren kışlaya ait eşyaların, yakın zamanda önemsenmediği gibi konular üzerinde durulmuştur.

Halkbilimi disiplini içerisinde geçiş dönemi olarak da anılan askerliği, toplumdaki işlevine atfen “erginlenme dönemi” olarak tanımlamanın daha uygun olduğu görülmüştür. Askerliği bir olgu olarak yaşatan Türk toplumunda, askerliğin geçmiş ve bugün bağlamında değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada, toplumda tüm coşkusu ile yaşamasına rağmen, bu kültürün çevresinde gelişen kültürel dünya, başlı başına bir inceleme konusu yapılmamış, halkbiliminin birçok alanında olduğu gibi ilgi beklemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ASKERLİĞİN KAVRAMSAL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

1.1 Kavramsal Gelişim

Askerlik, Antropoloji sözlüğünde savaşma veya savunma eylemi ve bu eylemi gerçekleştirmek için örgütlenme durumu; örgütlü savaşma etkinliği (Emiroğlu, 2003: 73) olarak tanımlanmıştır. Şiddetin meşrulaştırılması olarak da görülen askerlik, devletin varlığı ile paralel gelişen bir süreçtir. Askerliğin zorunluluğu özünde iki şekilde zor kullanmayı getirir. Birincisi askerlik kurumunun belli nedenler dâhilinde savaş sebebi saydığı kimi durumlarda şiddet kullanması, ikincisi de kişinin asker olarak alıkonulmasıdır. Alman ordusunun tarihi ve kuramsal gelişimi incelediği eserinde Ulrich Bröckling ise askerliği şu şekilde tarif etmiştir:

Fabrikasyon askerlik üretimi bedenini şartlandırılıp yönlendirilmesinin yanında manevi ve zihinsel seferberliğe ihtiyaç duyar. Modern orduların duyduğu bu ihtiyaç kendini teslim etme ve bir savaşta kullanımanın tehlikelerini göze almaya hazır ve istekli olma, askeri hizmeti eziyet verici, can sıkıcı bir zorlama olmaktan öte kahramanca bir fedakârlık, yurtseverlik erdemi ve erkekliğin ispatı olarak görme başarısı ile doğru orantılıdır (2001:10).

Tanımda öne çıkan kahramanlık, yurtseverlik ve erkeklik temaları, askerliğin soyluların bir eylemi olduğu dönem dikkate alınarak vurgulanmıştır. İlerde değinileceği üzere bu kahramanlık, yurtseverlik ve erkeklik, Fransız Devriminden sonra yurttaş bağlamında tüm nüfusa yayılan askerlik uygulaması ile farklı bir boyut kazanmıştır.

Askerliği, icad edilmiş bir gelenek olarak değerlendiren Eric Hobsbawm ise ulusu oluşturan birçok etkenden biri olarak askerliği kabul eder (2006). Askerlik kurumunun, Cumhuriyet döneminde kuruluş ideolojisinin öğretilmesi ve benimsetilmesi yönünde kurum olarak ne derecede başarılı olduğu tartişılabilir. Değişen sosyal ve kültürel şartlar içinde fonksiyon olarak zayıfladığı da gözden kaçırılmamalıdır.

1.2 Türkiye’ de Askerlik

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra zorunlu askerlik uygulaması 1927/ 1111 sayılı yasa ile yeniden düzenlenmiştir. Bu yasaya göre piyade sınıfı bir buçuk yıl, mızıka sınıfı iki yıl, jandarma iki buçuk yıl, bahriye sınıfı ise üç yıl askerlik yapmak üzere silah altına alınmıştır. “Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek iş bu kanun mucibince askerlik yapmağa mecburdur” ifadesi ile anayasada yer alan askerlik kanununun ikinci maddesine göre, askerlik ağı her erkeğin esas nüfus kütüğünde yazılı olan yaşına göredir. Yirmi yaşına girdiği sene Ocak ayının birinci gününden başlayarak 41 yaşına girdiği sene Ocak ayının birinci gününde bitmek üzere en çok yirmi bir sene sürer. Bu süre, Genelkurmay Başkanlığı’nın göstereceği lüzum, Mill Savunma Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu Kararıyla 5 yıla kadar uzatılabilir veya kısaltılabilir (www.asal.msb.gov.tr).

Zorunlu askerlik uygulaması, farklı tarihlerde süreleri, alınma biçimleri değişerek günümüze kadar kesintisiz gelmiştir. Askerlik süreleri de çeşitli zamanlarda değişmiş, bu değişim genellikle srenin azalması yönünde olmuştur. Günümüzde 20 yaşına gelmiş erkek her Türk genci, her hangi bir sebepten dolayı tecil edilmemişse ve sağlık yönünden bir engeli yoksa askere alınmaktadır. Bazı dönemlerde askerlik 24 ay olarak uygulanmıştır. Bir dönem 18 aya düşen zorunlu askerlik, ardından 15 aya indirilmiştir. Günümüzde 15 ay olan askerlik hizmetinin ilk üç ayı temel eğitimin verildiği

acemilik dönemi olup, bu üç ayın sonunda ya bulunduğu birlikte kalarak ya da farklı bir birliğe gönderilmek suretiyle askerlik vazifesi tamamlanır. Bu detayla askerlik süresi ve uygulaması Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacına göre belirlenmektedir. Üniversite mezunları için ayrı bir süre ve rütbe sistemi uygulanmaktadır. Üniversite mezunları kısa dönem ve yedek subay olmak üzere iki şekilde askere alınırlar. Bu süre kısa dönemler için 6 ay, yedek subaylar için 15 aydır. Yedek subay şeklinde hizmet uygulaması eskiden lise mezunlarını içine alacak şekilde geniş kapsamlıydı. Şu anda iki yıl süreli yüksek okul mezunları dahi bu rütbeli ya da kısaltılmış sistemden yararlanamıyor. Ancak erbaş rütbesiyle uzun dönem kategorisi içinde yer almaktadır.

Asker alma usullerinde de zaman değişiklikler olmuştur. Kur' a usulü denilen bir yöntem bir dönem uygulanmış ancak devam ettirilmemiştir. Mesela 1945 li yıllarda yılda bir kez toplu olarak aynı doğum yılına denk gelenleri muhtarın duyurması ile hazırlıklara başlandığı bildirilirken (Önal,2004), 1948 yılında Ülkü dergisinde yer alan Karaözü Köyü' nde Asker Uğurlama adlı incelemede kur' a usulü ile askere alındığı ifade edilmiştir (Öztürk, 1948). 1960' lı yıllarda ise mart ve kasım aylarında olmak üzere iki celp dönemi olduğu aktarılmış (Önal,2004).

Günümüzde bazı Batı ülkelerinde zorunlu askerlik uygulama ve tartışmaları gündemde yer bulmaktadır. Dünyadaki zorunlu askerlik uygulamalarına bakıldığında, bazı Avrupa ülkeleri de dahil bir çok ülkenin bu uygulamayı devam ettirdiği görülür. Profesyonel askerliği tercih eden Amerika Birleşik Devletlerinin de küresel terör ile mücadele adı altında başlattığı okyanus ötesi askeri operasyonları ve ortaya çıkarılan kaotik ortam sonucu, ordunun yorulduğu sebebi ile zorunlu askerliğe dönüş zikredilmeye başlanmıştır (Hürriyet 12.08.2007). Komşu ülke Yunanistan' da 12 ay olan zorunlu askerlik uygulamasından kaçan Yunan gençlerine, askerliği cazip

kılabilmek için süresinin kısaltılmasından askerlik yaşının düşürülmesine kadar farklı metotlar gündeme gelmektedir (Hürriyet 03.09.2005). Yunanistan' da 2008 yılında başlaması planlanan bir başka uygulama ise 18 yaşında zorunlu askerlik ve ayrıca kadınlara da gönüllü askerlik uygulamasıdır (Hürriyet 12.03.2007). Yine komşu ülke Rusya' nın iki yıl olan zorunlu askerlik uygulamasını bir yıla indirdiği (www.avrasyagundemi.com 13.03.2007), bununla birlikte asker kaçaklarını yakalamak için kaçaklara tanımadıkları kızlar aracılığı ile randevu verilip yakalanmak suretiyle kışlaya götürüldükleri (Birgün 01.10.2005) gazetelere haber olarak yansımıştır.

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE ASKERLİĞİN TARİHİ VE İDEOLOJİK TEMELLERİ

2.1 Tarihi Temeller: Her Türk Asker Doğar ya da Peygamber Ocağı

Türk Kara Kuvvetleri, tarihini Mete Han zamanına kadar dayandırır. Bu süreç Türk milliyetçiliği anlayışına göre Türk tarihinin zeminini oluştururken Türk milletinin de oluşum sürecini gösterir. Bu düşünce daha çok Türk-İslam milliyetçiliği düşüncesinde kabul görmüştür. Deniz Kuvvetlerinin tarihi de Çaka Bey ile başlatılır. Kemalist ideolojide Osmanlı kurumlarının reddedilmesine rağmen, topçu okulunun, harp okulunun tarihi söz konusu olduğunda Osmanlı geçmişi temel olarak alınır. Bu paradoksu başka şekillerde görmek de mümkündür. Çalışma içerisinde kullanıldığı anlamıyla askerlik olgusu, orduların modernleşme sürecindeki dönüşümüyle ilgilidir. Modern orduların ve zorunlu askerliğin oluşumu genel olarak Fransız Devrimi ile başlatılır. Aynı dönemde milliyetçilik fikri ortaya çıkmış ve modern milli orduları doğurmuştur. Milliyetçilik, orduları milli ordulara dönüştürürken, milli ordular da milletin oluşumunda önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Mesela Fransız milli ordusu oluşturulduğunda Fransız olan ve olmayanların ayrımını orduya katılım ile ayırt edilmiştir. Bu dönemde gözetilen homojenlik, üniter ulus devletin öncüsü olmuştur. Fransa’ daki ilk uygulamanın gönüllük esasına göre olması, kim Fransız kim değil anlayışıyla (Zürcher,2003: 12) toplumu homojenleştiren bir uygulama olup, ulus olma sürecinde etkin olduğu anlaşılabilmektedir. “Yurttaş asker” olarak tanımlanan mecburi askerlik hizmeti, ulusal ordunun doğuşu olarak da kabul edilmektedir (Huntington, 2004: 43).

Modernizmle birlikte anılan bir sistem olarak zorunlu askerliğin, ortaçağa kadar giden öncülleri bilinmektedir. Fransız devrimi ile çığır açan uygulamasının, Fransız olma ile asker olma arasındaki paralelliği ortaya

çıkarmıştır ki (Zücher, 10–13) modern milliyetçilik bu bağlamda doğmuştur. Bununla birlikte özünde Alman askeri disiplinin oluşum ve tarihi sürecini inceleyen çalışmasında Bröckling, 18. yy’ da orduda insan malzemesinin zor bulunduğunu, Westfalya Barışı’ndan sonra da daimi orduların oluştuğunu, bunların da profesyonel olduklarını bildirmiştir (Bröckling, 85). Yüzyıl olarak aynı zaman dilimini paylaşan ve ezeli düşman olan iki ülkenin, aynı dönemlerde modern devlet yapısı kurmaya çalışması, bunun bir parçası olarak da daimi ordunun kurulmasını hemen hemen aynı çağda gerçekleştirdikleri görülür.

Türk ordusu da, ulus devlet oluşum sürecinde Fransa örneğinde olduğu gibi, ideolojik bir aygıt olarak öncü rolü oynamıştır. Buna göre askerlik bir vatan borcu olarak idealize edilerek, halk belleğinde “vatan borcu namus borcu” anlayışıyla içselleştirilmiştir. Üstel’ e göre askerlik, makbul vatandaş olabilmenin gereklerinden, yani vatandaşlık ödevlerinden biri ve aynı zamanda modern merkezî devletin vatandaşlar cemaatinin inşasındaki iki kurumdan biri olarak okul ile birlikte öne çıkar (Üstel, 2005). Koloğlu’ na göre Osmanlı’ da asker-millet anlayışının da ortaya çıktığı eşit vatandaş ilkesinin hissedildiği bir kurum olarak ordu görülmektedir (1999; 24). Ancak Osmanlı dönemindeki uygulamada gayri Müslimlerin asker alımları sağlıklı işletilememiş ve her dönem tartışılmıştır (Hacısalıhoğlu, 2007: 36-42). Modern Türkiye Cumhuriyeti ise bireyi tebaalıktan vatandaşlığa geçirmiş, bunun işaretlerinden biri olarak da 20 yaşına gelen her erkek Türk gencini, askerlik vazifesi ile vazifelendirmiştir.

Modern ulus inşa sürecinde bu oluşumun, milli kaygıları gözetttiği ve kahramanlar yaratmaya çalışmasının da ideolojik gereklilik olduğu düşünülebilir. Osmanlı Devleti de ulus inşa süreci içinde bu enstrümanı kullanmaya çalışmasına rağmen, başarılı olduğu pek söylenemez. Bu dönemdeki milliyetçilik hareketleri Osmanlı Devleti’ nin aleyhine, azınlıkların

ise lehine gelişme kaydediyordu. Tanzimat, Islahat Fermanları gibi modernleşme çabalarının askeri alanda öne çıkan uygulamalarında gayri Müslimlerin de eşit şartlarda orduya katılmaları arzu edilmiş ancak birçok sebepten uygulamaya geçirilememiştir (Gülsoy, 2000). Bunun uygulamaya geçirilemeyeşinde söz konusu azınlıkların askeri eğitim ve disiplin kazanmaları ve bunun hastalıktan kurtarılmaya çalışılan Osmanlı için kullanılacağı endişesi de yer alır (Hacısalıhoğlu, 2007). Eric Jan Zürcher, Osmanlı' nın bu başarısızlığını bedel-i nakdi ve bedel-i askeri diye uygulanan muafiyetlerden kaynaklandığını, sonuçta Osmanlı ordusunun Anadolu' dan gelen Müslüman köylülerden oluşan bir ordu olarak kaldığını, bunun da Türk ulus Devleti' nin habercisi olduğu ifade etmektedir (2003: 104). Yani askerliğin adil ve herkese eşit uygulanamayışı zorunlu askerlik sürecini olumsuz etkilemiştir. Modern ulusları modern orduların oluşturduğu görüşü benimsenirse, Türk ulus devletinin oluşumunun gecikmesini de modern ve zorunlu askerliğe geçişi geciktirmiş olmasında aranabilir.

Osmanlı devletinde ilk zorunlu askerlik, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından uygulanır. Buna göre üç yıllık bir süre için hizmete alınan askerler, hizmetlerinin sonunda mühürlü belge ile köylerine dönebileceklerdir (Zürcher, 2003: 72). Burada Mısırlı olma vurgusu yapılmış, askerlerin sadakatlerinin ispatı olarak hayatları pahasına Mehmet Ali Paşa' nın ordusunda bulunmaları gerekmektedir (a.g.m. 67). Bu, kral için, halk için, vatan için, güvenlik ve özgürlük için ölmeye ve öldürmeye hazır olması durumu, insanın bir devlet vatandaşına dönüşmesinin başlıca koşullarından (Bröckling, 2001: 24) kabul edilmiştir.

Konu vatan ve vatandaşlık bağlamında değerlendirildiğinde ise, Türk toplumunda vatan kabullerinin farklılık gösterdiği görülür. Yurtdışında yaşayan Türklerin vatan kabulleri çoğunlukla Türkiye olurken, Türkiye' de yaşayan ideolojik bir çevre tarihi sınırlardan, ideal sınırlardan (Turan), söz

edebilmektedir. Diğer bir yaklaşım olarak ise Misak- ı Milli sınırları ile yetinenler vardır. Bir başka ideolojik çevre ise evrensel sınırlar ve dünya vatandaşlığı gibi kavramlarla olaya yaklaşmaktadır. Bu farklılıklar içinde asgari ortak kabul ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarıdır.

Ortaçağda hükümdarın malı olan vatan, modern çağda kaybedilen topraklarla yeniden tanımlanmış ve vatandaşın yaşayacağı yer-yurt yani ortak malı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ardından vatana sadakat ile vatandaşlık kavramı doğar. Bu bağlamda değerlendirmeye çalışılan vatan ve vatandaşlık kavramı da, Üstel' e göre Tanzimat ile başlayan bir anlayış olarak “çocuğun bağımsız özne olmasından kamusal özne olma” durumuna geçişidir. Toplum bundan önce tebaa iken Tanzimat' la birlikte vatandaşlığa yükselir. Burada topluma vatandaşlığın hissettirildiği ve öğretildiği iki kurum ve iki zorunlulukla karşılaşılır. Zorunlu eğitim ve zorunlu askerlik. Üstel Osmanlı' nın bedel-i askeriye kaldırarak askerlik hizmeti yükümlülüğü ile cemaat kimliklerinin Osmanlı vatandaşlığında birleştirilmesini, geç kalınmış bir operasyon olarak kabul eder (Üstel, 2005: 29–30). Çünkü bilindiği üzere bu dönemde gayrimüslim topluluklarda milliyetçilik fazlasıyla hissedilmekte ve cemaat yapılanmaları marjinalleşmektedir.

Türk toplumunda zorunlu askerlik hukuki yaptırımın haricinde gelenekselleşmiş bir yapı içerisinde devam eder. Askerliğin gelenekselleşmesi askerliğin toplumsallaşması olarak da kabul edilebilir. Askerliğin gelenek haline gelmesi, “halk” kavramı ile yakından ilişkilidir. Halk geçmiş ve gelecek bağlamında milletin yaşayan unsurudur. Halk içinde geçmişten bugüne dedesinden, babasından ve diğer büyüklerinden askerlik anılarını dinleyen gencin askerliği benimsemesi ve içselleştirmesi söz konusudur. Beşiği sallanan çocuğun askere gidip geleceği ninnide mırıldanılır. Bu durum, askerlik olgusunun içselleştirilmesinin beşikte dinlenen ninni ile başladığı diye de okunabilir.

Türk toplumunda kültürel bir olgu olarak askerlik, kuşkusuz dil, din, tarih gibi unsurların etkisiyle gelenekselleşir. Anadil üzerinden devam eden askerlik anıları, askerliği kutsallaştıran, orayı peygamber ocağı diye nitelendiren ve şehitlik, gazilik gibi dinden referans bulan kabullerle, tarihi oluşum içinde vatan kavramı, vatan müdafaası gibi anlayışlar, askerlik ile birlikte anılan ve askerliği gelenekselleştiren kavramlardır. Askerliğin gelenek olması toplumun orduya yüklediği dini misyondan da kaynaklanır. Ordu, peygamber ocağı olarak kabul edilmiştir. Bu kavram resmi söylemde yer almasa da halk belleğinde bu kabulle yaşamaktadır. Gelenek içinde gelişen ve geleneği besleyen özelliklerden şehitlik ve gazilik ise dinden kaynak bulan, sonrasında devletin verdiği unvanlara dönüşmüştür.

Türk kültüründe askerliğin gelenekselleşmesinde ve şekillenmesinde kuşkusuz toplumsal kontrol mekanizmalarının norm ve değerleri de etkilidir. Yapılan bir mülakatta askerlik yapamaz raporu olduğu halde ısrarla askere giden gence, bunun nedeni sorulduğunda, “bizde askerlik yapmayana kız vermezler” demiştir(Baltacı,2007). Bir başka değer olarak şehit yakınlarının ya da gazilerin “vatan sağolsun” yaklaşımları da toplumun aynı kontrol mekanizmalarının işletildiğinin göstergesi sayılabilir. Bunu da, “ya şehit ol, ya gazi” yaklaşımı şekillendirmektedir.

2.2 Ordu-Millet/ Asker-Millet Ya da Farklı İdeolojik Yaklaşımlar

Ordu-millet olgusu ile asker-millet yaklaşımları aynı anlamı içeriyor gibi görünse de farklı dönemlerde ortaya çıkan ve anlam olarak da birbirinden ayrı kavramlardır. Özellikle asker-millet anlayışı mitolojik bir vurgu ile “*Türkler asker millettir*” anlamı içerir. Erol Göka asker-millet anlayışını bir zorunluluk olarak Türk tarihinin içinde arıyor. Ak budun ile kara budun yani yöneten ile yönetilen arasındaki ikili yapının neticesi olarak, halkın yönetime bağlanması

yani “sen bu devletin ordususun” diyebilmek için zorunluluk olarak açıklamış (Göka, 2006: 196). Biraz daha açıldığında, yöneten ile yönetilen arasındaki yabancılaşmanın ve kopukluğun asker-millet anlayışı ile bugünkü anlamda eşit yurttaş anlayışına yakın bir düşüncenin ürünü olarak ve ayrıca da sosyal ve yönetsel şartların gereği olarak topyekûn savaşçı yani asker olunması durumu olarak okunabilir.

Tarihçi Orhan Koloğlu’ na göre ise, Tanzimat ile birlikte gayri Müslimlerin de askere alınmak istenmesi ve bunların bu süreçten kaçmaları hatta ABD’ ye göç etmelerine neden olmaktadır ki zamanla askerlik Müslümanlara ve tamamen Türklere kalmıştır. Bu da Türklerin motivasyonunu güçlendirerek asker-millet anlayışının doğmasına neden olmuş, hatta şehitlik ve gazilik ile bu anlayış güçlenerek devam etmiştir (Koloğlu, 1999, 1929).

Bir başka asker-millet anlayışı da, MGK gibi askeri bir yapılanmanın ülke yönetimindeki etkinliğidir. Hatta bu görüşün bir sonraki safhası ordunun, devletin esas hamiliğini ve müdahale hakkını kendinde gören anlayıştır (Arslan, 2005: 43–65).

Osmanlı modernleşmesinin, Tanzimatla birlikte devam eden süreçte, modernleşmenin ilk ve yoğun olarak ordu ve askeri yapıda gerçekleştirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bu süreçte, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan gayri Müslim tebaanın, söz edilen modernleşme süreci içerisinde, eşit yurttaş olarak kabul edilmeye başlaması ile cizye vergisinden muaf tutulması ve bunun karşılığında da askere alınmaları öngörülmüştür. Ancak bunda başarılı olunamamıştır. Bunun birden fazla sebebi olmakla beraber, bütün halkın Müslüman gayrimüslim ayrımı yapılmadan askeri birliklerde istihdam edilebilmelerini fikren kolaylaştırabilmek için ordu-millet söylemi dile

getirilmeye başlanmıştır. Aynı söylemin diğer imparatorluklarda ve Avrupa’da, aynı düşünce ile farklı etnik ve dini grupların ordu içerisine alınma süreçlerinde ortaya çıktığı bilinmektedir (Hacısalıhoğlu,2007: 36–42).

Ordu-millet anlayışlarının Batı’daki durumu sivil asker ayrımını bulanıklaştırdığı görüşünü ileri sürerek ilk kez İspanyolların Napolyon’un işgal kuvvetlerine karşı popüler direnişin ifadesi olarak kullanıldığı söylenmektedir (Zürcher, 16).

İdeolojik bir yaklaşım neticesinin ürünü bu iki kavramdan ordu-millet modernizmin bir üretimi ve daimi orduların ortaya çıkışıyla birlikte kullanılan bir kavram iken, asker-millet/Türkler asker millettir yaklaşımları ise milli ordunun kuruluşunda bir farklı yaklaşım olarak üretilmiştir. Şerif Mardin’in ideolojiyi, toplumsal bir öğreti ve kalıp düşünceler bütünü olarak tarif eder ve dini, siyasi, felsefi olarak ortaya çıkabileceği gibi devlet tarafından da ortaya atılabileceğini ifade eder (Mardin, 2003). Toplumu ve kitleleri etki altına almada son derece etkin sonuçlar doğurmaktadır. Peter Burke’ un verdiği örnekte bir papazın haçlı ordusuna vaazı sırasında cüppesini vaazın ortasında çıkarıp atarak altındaki savaş zırhıyla kalması (Burke, 119), din adamlarının savaş ideolojisini desteklediğini ve kitleyi etki altına almak için yapılan bir davranış olduğu anlaşılabilir. Osmanlı Devleti’nin İlay-ı Kelimatullah, gaza, cihad gibi yaklaşımlarının, dinden referans alınarak, devlet için kullanılan ideolojik söylemler olduğu da bilinir. Bu bağlamda askerliğin ortaya çıkışından, günümüze kadar devam eden süreçlerdeki gelişimleri de ideoloji ile beslenmektedir.

Türk toplumunda sıkça telaffuz edilen “her Türk asker doğar” anlayışı, zorunlu askerliğin tarihi bir temele dayandırılma çabasının ürünüdür. Aynı yaklaşım “Türkler savaşçı millettir” söylemini de beraberinde getirir. Herkesin

asker olduğu bu dönemi Murat Belge sınıfsal bir yaklaşımla ele alır ve göçebeliğin bir gereği olduğunu ifade eder (Belge, 2005, 195–198). Türkler’ in asker doğduğu yönündeki yaklaşımın zeminini oluşturan bu tarihi bakış günümüzde de devam etmektedir. Tarihi zemini oluşturan bu yaklaşıma dini temel de destek verir ve kutsallaştırılan bu kurum peygamber ocağı olarak kabul edilir. Söz konusu ifadenin anlaşılmasında yaygın görüş asker ocağının cihad ve gaza ideolojileri ile birlikte kutsallaştırılarak halkın savaşa seve seve gidebilmesini sağlamaktır. Pek itibar görmeyen bir başka görüş ise askerin, bu süreçte sabırla beslenmesi ve peygamber sabrı diye de bilinen beceriyi edinebilmesidir. Peygamber ocağı söylemi de, bu bağlamda Müslüman Türk toplumunun askerliğe ısındırılması için halk arasında yaşamaktadır. Bu ifadeye Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kemalizm’e dayalı ideolojik söyleminde rastlanılmamasına rağmen, halkın gelenek içinde askerliğe yüklediği kutsallığın ifadesi olarak görülebilir. Son dönem Osmanlı tarihi incelendiğinde, devletin kurtarılması için gösterilen gayret içerisinde kutsallık anlamı yüklenen bir yaklaşımdır.

Halk edebiyatındaki yiğitlik, kahramanlık örneklerinin, eğitim amaçlı kullanılması Başgöz’ ün belirttiği gibi II. Dünya Savaşı’ ndan sonra halkbilim çalışmalarında yeni eğilimler olarak nitelendirilmektedir (Başgöz, 23). Bu oluşacak motivasyonun asker üzerinde de olumlu etkisi söz konusudur. Askerlik ve devlet olgularının birbiri ile başat gittiği, birçok alanda birbiri ile örtüştüğü çıkarımı da yapılabilir.

Bu anlayışların zamanla toplumsal kabulü farklı kültürlerde de görülebilir. Japon Kamikaze pilotlarının ölüm uçuşları, Japon İmparatoru şahsında Japonya içindir. Kutsal bir ölümdür, dinden referans bulmaktadır. Hayatın feda edilmesi durumunun ideolojik olarak toplum hafızasında yaşayan adı, ‘Kamikaze’ dir.

Türk tarihi, anokronizme düşmeden incelendiğinde, devletin ideolojisini ordu kurumunun etkilediği görülür. Fetihçi bir ideoloji, İslâm' a dahil olduktan sonra gaza, cihad, ilay-ı kelimetullah şeklini almıştır. XXI y.y' ın ordu ve devlet ideolojisi, bunun topluma yansıması, toplumdaki yeni ideoloji ve kabulleri araştırmacılar tarafından değerlendirilmelidir. XXI yy' da küresel güç(ler), küresel barış için savaş, demokrasi mücadelesi, terörizm ile mücadele gibi askeri olaylar evrensel boyutuyla bu bağlamda düşünülmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ASKERLİĞİN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İŞLEVİ

3.1 Erginlenme Ya Da Geçiş Dönemi Olarak Askerlik

Ergin; olmuş, yetişmiş, kemale ermiş (www.tdk.gov.tr) diye tanımlanmıştır. Erginlenme ise toplumda ergin kabul edilmek için bir geçiş sürecidir. Türk toplumunda erkek çocuklar için sünnet ve askerlik birer erginlenme dönemleridir. Sünnet sonrası “artık erkek oldun” denilen çocuk, askere gidip geldikten sonra ise “adam” olabilmektedir. Genç bundan sonraki hayatında daimi bir iş arayışına girişebilir, evliliğe daha ciddi yaklaşabilir. Yani bireysel olarak ileriki hayatında yapacağı bir takım işler için askerlikten sonrası için planlar yapması söz konusudur. (Bu planları ekseriyetle asker ocağında şafak beklerken yapmaktadır.) Bu durum kent hayatında ve günümüzde daha sıkça karşılaşılan bir yaklaşımdır. Çünkü kırsalda ve geçmiş dönemlerde evlilik başta olmak üzere bir takım gelecek planları için askerlik bir engel olarak görülmemekle birlikte, kimi yörelerde askerden dönememe ihtimaline karşı askere gitmeden önce evlenip soyunun devam etmesi de önemsenmektedir (Johansen 2005: 115). Geçiş dönemi olarak askerliğin hayatın bütünlüğünü belli bir süre kesintiye uğrattığı oluşu, bireyin gelecek planlarını etkilemektedir.

Antropoloji disiplininde inisiyasyon diye de adlandırılan geçiş süreçleri diğer adıyla eşiksellik evresini Victor W. Turner yapılar arası durum olarak tanımlar. Geçiş süreci sonunda, bireyin statü değişimi ardından toplumla yeniden bütünleşmekte oldukları aktarılmıştır (Emiroğlu 2003: 326). Kottak'ın, Victor W. Turner' dan aktardığına göre, geçiş ritlerinin ilk başta gelen özellikleri bireyin toplumsal statüdeki değişikliği içeriyor olmasıdır(Kottak 2002: 470). Geçiş dönemlerini üç evreye ayıran Turner' in yaklaşımı Van Gennep' in görüşünü desteklemektedir. Buna göre geçiş ritleri, ayrılma, geçiş ya da eşiksellik, bütünleşme safhalarına ayrılmıştır (Emiroğlu

2003). Bu yapısal çözümlemeye göre askerlik süreci eşiksel ya da geçiş süreci safhasına girer. Eşiksellik evresinin genel özellikleri arasında geçişteki bireylerin toplumla bağlantılarının kesilmesi, kolektiflik, türdeşlik, tek tip giyinme, itaat, yalınlık, kutsallık vb. özellikleri şematik olarak Turner tarafından sıralanmıştır (Kottak 2002: 471).

Kültür Bakanlığı' nın yayımladığı Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuzu çalışmasında, hayatın dönüm noktaları sırasıyla, doğum, çocukluk çağı, sünnet, evlenme, askerlik ve gurbetlik ve ardından ölümdür. Sedat Veyis Örnek' in Türk Halkbilimi isimli kitabında ise Geçiş Dönemleri doğum, çocuk, evlenme, ölüm başlıklarıyla sıralanmış, ancak askerlik safhasına değinilmemiştir (Örnek, 1976). Örnek' in Geleneksel Kültürümüzde Çocuk adını verdiği çalışmasında ise “askere uğurlama” başlığı ile konunun bir parçası yüzeysel ele alınmıştır (Örnek 1979: 218). Oysa Türk toplumu içerisinde son derece ayrıcalıklı bir süreç olmasına rağmen, geçiş dönemi, hayatın çeşitli safhaları, dönüm noktası başlıkları içinde değerlendirilebilecek askerliğin günümüze kadar halkbilimi disiplini içerisinde değerlendirilmemiş olmasının nedeni bilinmemektedir. Ama bu durum konunun önemsizliğinden ziyade, öncelik sorunu olarak anlaşılabilir.

Erginlenme dönemleri, hayatın her aşamasında kimi zaman belirgin ve törensel, kimi zaman daha sade bir şekilde yaşanmaktadır. Türk toplumunda çocuğun ilk diş çıkarması eş dost, konu komşu ile paylaşılan bir sevinç iken, ilk tırnak kesimi sessiz sedasız geçirilir. İlkokullarda okuma bayramları nispeten sade kutlamalarla geçirilir. Bunun yanı sıra çiraklıktan kalfalığa geçiş, mahallelerde büyükler arasında kurulan futbol takımlarında yer alma gibi daha sessiz geçiş dönemleri de vardır. Bunlar çoğu zaman fark edilmezler bile. Nitekim Eliade, ilkelden itibaren erişkinler topluluğuna katılmanın insan oluşumunda önemli bir rol oynadığını ve varoluşun doğal halinde tamamlanmış olarak kabul etmenin göstergesi olarak kabul edildiğini ifade eder (Eliade 1991: 163). Evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemleri ise

kendi bağlamlarında başlı başına incelenen dönemlerdir. Geçiş dönemlerinin ardından bireyin statü değişimi dikkat çekilecek husustur. Bu bağlamda askerlik Türk toplumunda çok yaygın ve kabul gören bir statü değişimi sağlamaktadır.

Erginlenme ritlerine, ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına kadar hemen her kültürde rastlanılır. Eliade ilkellerdeki bu geçiş ayinlerinin aileden ayrılma ile başlamasını ve organ kopartmalarını ölüm simgesi olarak yorumlar (Eliade, 1991, 165). Türk toplumunda uygulanan zorunlu askerliğin, Van Gennep' in yaklaşımıyla aileden ayrılıp toplumdan soyutlama gibi yapısal özellikleri ile dönemsel bir geçiş olduğudur (Antropoloji sözlüğü geçiş ritleri, erginlenme ritleri maddeleri). Kızılderililerde görülen erginlenme örneği ise şöyledir:

Ova Kızılderilileri arasında çocukluktan erkeklığe geçmek için delikanlı geçici bir süre için topluluğundan ayrılır. Ormanda bir süre, genellikle sıkı perhiz ve uyuşturucu kullanımını içeren tecridin ardından, genç erkek koruyucu ruhu olacak bir görüyle karşılaşır. Bundan sonra da yetişkin olarak topluluğuna döner (Kottak 2002: 470).

Erginlenme modeli olarak ele alınan askerlik, Türk toplumunun vazgeçilmez bir dönemidir. Geçmiş dönemlerde ilk kez gurbete çıkma askerlik ile mümkünken, aileden ilk kez ayrılma, köyünden başka dünyaların olduğunun farkına varıldığı dönem olarak birey hayatında son derece önemli bir süreci oluşturur. Dolayısıyla bu sürecin başlangıcı sırasındaki törensel uğurlama, gelenek haline gelmiş, benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Askerliğin bitiminden sonra ise belki de kişinin bundan sonra daha renkli bir dönemi olmayacağından ya da olsa bile askerlik dönemini ayrı tuttuğundan hayatının sonuna kadar asker anılarını anlatacaktır. “Ben askerdeyken...” diye başlayıp devam eden anlatılar, birer tecrübe paylaşımının yanı sıra çoğu zaman

gölerek yâd edilen mizah yüklü renkli performanslar olacaktır. Söz konusu geçiş dönemi bireyin hayatını o kadar etkisi altına alır ki, ömür boyu bu etkiyi yaşayacaktır.

Türk erkeği, Türk kadınına göre askere gitmiş olmanın verdiği bir ayrıcalığa sahiptir. Ama analar oğullarının askere gidişlerini gurur ve hüzün duygularını birlikte yaşayarak, sanki kendisi bu kutsal vazifeyi yapmış kadar heyecanlanırlar. Bu ayrılıklardan birinde, askere gidip dönemeyen evladın üzüntüsü türküye şöyle yansımıştır: *Eledimeledim höllükeledim/ Aynalı beşikte bebek beledim/ Büyüttüm besledim asker eyledim/ Ggitti de gelmedi buna ne çare?*

Askerlik için gurbete çıkmanın, diğer dönemlerde gurbete çıkmadan daha hüzünlü olmasının nedeni, savaş hallerindeki ölüm riski ile ilişkisinin fazla olmasıyla, duyulan endişe olabilir. Bunun yanı sıra sivil hayatın geçici bir süre de olsa kesintiye uğramış olması, davranışlarındaki sınırlar ve benzeri bir sürü özellik askerliği diğer gurbet olaylarından farklı kılar.

Zürcher' in aktardığına göre Rus köylerinde askere uğurlama, bazen bir cenaze merasimi havasında geçirilirmiş (Zücher 2003: 18). Bu durum da bize askerliğin farklı toplumlarda algılanışında birey ve toplum hayatı açısından benzerlikler olabileceğini gösterir.

Gelenekselleşen askerliğin ayrılık, gurbet, hasret temaları ile aileden ve sevdiklerinden ayrı kalmaya, memleketinden ayrılmanın ortaya çıkardığı kültürel duruma dikkatle bakılması gerekir. Bu durum askerliğin toplumsallaşması, ya da topluma yayılması olarak da kabul edilebilir. Çünkü artık askerlik eşit yurttaş bağlamında halk söyleyişiyile “vakti gelen her erkek” içindir. Topluma yayılması durumundan anlaşılan, vakti gelen erkek için,

erkek olmanın da gereğidir aynı zamanda. Diğer geçiş dönemlerinde görülen durum burada da farklı boyutları ile yaşanmaktadır. Yukarıda belirtilen durumu toplumun kontrol mekanizmalarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Askerlik yapmayana iyi gözle bakılmadığı görüşü son derece yaygındır. Bu durum geçmişte kendini daha fazla hissettirirken, toplumsal değişim ve gelişim, kentleşme, nüfus artışı, ekonomik refah, eğitim vb. birçok sosyal sebep de askerlik konusunda toplumun değer yargılarının değişmesine etki etmektedir.

Cumhuriyet döneminde ise ordunun savunma ve güvenlik fonksiyonlarının yanı sıra, öne çıkan işlevleri vardı ki, bunlar yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde halka "millet" bilincinin verilmesi, değişen rejimle ilgili halkın eğitimi görevidir. Cumhuriyet böylelikle, orduyu bir kurum olarak eğitim sürecine dâhil etmiş ve kendi muhafazasını da sağlamıştır. Askerde alınan eğitimin askerlik sonrası sivil hayata ekonomik katkısının, günümüzde güvenlik şirketlerinin personel alımları sırasında tercih sebebi olarak öne sürülen "askerliğini komando olarak yapmış olma" ile devam ettiği söylenebilir. Türk toplumu, ordu ile toplumunun eğitimini erkekler üzerinden üstlenmiş, Türk toplumunun kapalılıktan kurtulması için, okuma yazma seferberliği yürütmüş, mesleki eğitimler vererek halkın eğitime katkıda bulunmuştur. 1937 yılının Ülkü mecmuasında yer alan köy tetkikleri ile ilgili bilgiye göre, köyün askere gidip gelenleri az çok köyün kalkınmasına ve kültür işlerine önem vermektedirler. Askerlikte görüp öğrendiklerini kısmen olsun halka da öğretmeye çalışmaktadırlar (Ülkü, 1937, 449).

Askerde öğrenilen bahçıvanlık, berberlik, sıhhiyecilik gibi mesleki bilgiler de zaman zaman askerden sonraki hayatlarında bireylerin geçimlerini sağlayabilmekte ya da statü kazandırabilmektedir. Askerliğin, Osmanlı'da Müslüman tebaa üzerindeki olumsuz durumu ise, yapıcılık, inşaat ustalığı gibi sürekli işlerde Türklerin çalıştırılmamasıdır. Bunun sebebi de imparatorluktaki

Türklerin askere gitme zorunluluklarıydı (Bektaş, 2001,107). Buna karşın gayrimüslim azınlıklar Türklerin çalıştırılmadığı sahalarda iş yapmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ASKER UĞURLAMALARI VE ASKERLİK KARŞITLARI

Asker uğurlamaları, askere alınma dönemlerinde sıkça karşılaşılan bir olgudur. Geçmişte özellikle kırsalda toplu halde uğurlamalar, şehirlerde daha çok katılımlı ama bireysel uğurlamalara dönüşmüştür. Şehrin yabancılaştırıcı yalnızlaştırıcı işlevini bu uğurlamalarla izlemek mümkündür. Onlarca kişinin aynı anda belki aynı yerlere birlikte gidiyor olmasına rağmen, her asker birbirinden bağımsız uğurlanır. Ayrı firmaların yolcusu olarak, trenlerin birleştirici vagonlarından uzak askerlik yolculuğuna çıkarlar. Bu yabancılaşma, kentleşme ile gelen bir değişimdir.

Uğurlamaların yalnızlaşmasıyla birlikte şehrin başka yalnızları da ortaya çıkmıştır. Askerlik karşıtlığı, esasında bütün dünyada var olan Türkiye’ de ise yeni dile getirilmeye başlanan bir olgudur. Bu açık söylemin dışında askerlik yapmak istemeyenler, muhalifliklerini başka yapılarda gizlerler. Mesela çürüğe çıkmak, geciktirmek, bedelli gibi.

4.1 Asker Uğurlamaları

Hemen her yörede ortak motiflerin görüldüğü asker uğurlamalarıyla karşılaşılır. Asker adayı gencin yakın çevresi tarafından yemeğe alınması, arkadaşları ile birlikte eğlenceler düzenlenmesi, askere gidecek gencin cebine çaktırmadan harçlık konulması, özellikle çorap, iç çamaşırı gibi zaruri bir takım ihtiyaçlarının hediye olarak sunulması hemen her asker evinde görülür.

Türkiye’ de sıradan dönemlerdeki askere gitmeler, savaş ve düşük yoğunluklu çatışmaların olduğu dönemlerdekilere göre daha sessizdir. Asker

ve ailesinde, yaşanan duygusallık nispeten az, gidip de dönememe dönüp de bulamama endişesinden biraz daha uzaktır. Askerlik geleneği hukuki yaptırımların zorunlu kıldığı bir süreçtir. Askerlikle birlikte Türk erkeğinin sivil hayatına geçici bir süre ara verilmiştir. Ancak yukarıda değinildiği gibi Türk toplumunda gelenek olarak içselleştirilmiştir. Askere giden gencin uğurlanışı, bunun bir tören içinde gerçekleştirilmesi bu içselleştirilme durumunun göstergesidir.

Türk toplumunda toplu yemekler, düğün, ayrılık, cenaze vb. dönemlerde ortaya çıkmaktadır. *Sıra sıra siniler/ Hasta olan iniler/ Aldı gitti yârimi/ Denizdeki gemiler* mısralarında sıra sıra siniler kurularak toplu halde bir ayrılık yemeği yenildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında türbe ziyaretleri ve buralardaki uygulamalar atalar kültü, dilek ağacına bağlanan bezlerin kansız kurban geleneği, İslami forma bürünmüş sadaka ve adak vb. uygulamalara da rastlanılmaktadır. Konvoy, adak, toplu yemek gibi ortak motifler düğün, asker uğurlaması ve cenaze gibi özel günlerde Türk toplumunda yaşamaktadır.

Askere giden gencin türbe ziyareti ve buradan aldığı taş ya da bir dal parçası vb. emanetlerin asker dönüşü türbeye geri getirilmesi gerekmektedir. Bu inanca göre türbede yatanın alınan o emanetin hatırına ve geri yerine konulma beklentisi ile askere giden gence koruyuculuk yapacağına dair halk inancının Taşova' da (Amasya) yaşamakta olduğu görülür. Silvan Güneş, Amasya Folkloru adlı çalışmasında bunu şu şekilde aktarmaktadır:

Yağcıabdal Köyü ve Dört Yol Köyündeki Erenler Evliyası, askere giden genç tarafından ziyaret edilir. Genç bu velinin çevresinden iki tane taş alır. Bunun bir tanesini ailesi saklar diğerini askere giderken yanında götürür. Teskere alıp döndüğünde evdeki taşla birlikte iki taş da türbeye geri götürülür (Güneş 2002: 151).

Trabzon’ da düğün olarak tanımlanan asker uğurlama törenlerinde, askere giden gencin ayağını çamura batırıp kapıya tekme atması ve bu kapıya bulaşan çamurun asker teskere alıp gelene kadar temizlenmemesi bir diğer örnektir. Bir başka uygulama da gömleğini ya da mendilini evin tavanında bir yere çiviler ve döndüğünde yine kendisi indirir (Önal 2004). Adana yöresinde ise;

Asker adayının annesi, askere gidecek gence simitten bir parça ısıtır. Kalan simit evin bir odasına asılarak saklanır. İnanca göre saklanan simit askerin nasibidir ve askerin nasibini almak için geri geleceğine inanıldığı (Artun 2000: 48) aktarılmıştır.

Asker adayının ailesi tarafından yapılan pişi güle güle gitsin diye gelen misafirlere ikram edilir. Bu pişinin bir parçası sandıkta saklanır. Bozulursa askerin başına bir şey geleceğine, bozulmazsa sağ salim geri döneceğine (Önal 2004: 138) yorumlanır.

Bu örnekler, olağanüstü dönemlerde icra edilen askerliğin, ölmeden sağ salim gelebilme kaygısı ile ortaya çıkan, olağan dönemlerde de devam eden ritüeller olarak düşünülebilir.

Göynücek (Amasya) Alan Köyü’ nde askere gidecek genç komşu ve akrabalar tarafından yemeğe davet edilir. Asker adayı gittiği bu evlerin tavanına eline geçirdiği herhangi bir şeyi asar. Bu asılan nesne asker teskere alıp gelene kadar orada kalır. Asker geldiğinde tekrar eve davet edilir ve kendi astığı bu nesneleri kendisi indirir. Bu uygulamada asker adayına verilen önemin ifadesi kabul edilir (Kalay 2001: 203).

Türbe ziyaretlerinde gerçekleşen bir diğer ritüel olarak “adak” karşımıza çıkar. Bu uygulamada türbeye kurban adanır, türbeden askerin koruyuculuğu için yardım dilenir (Artun 2000: 41).

Korunma ihtiyacının yanında asker uğurlamaları sırasında sıkça görülen bir uygulama olarak asker adayına kına yakılmasının ise 'vatana kurban olsun' söylemini doğuran anlayışla yapıldığı bilinir. Yaygın olan halk anlatısına göre Müslüman Türk toplumu, koçlara, Allah' a kurban olması için; gelinlere, kocasına kurban olması için; askere, vatana kurban olması için kına yakar. Kına yakılmasının kişi ile olay arasında bir sözleşme anlamında nişan olabileceği düşünülebilir.

Göynücek (Amasya) Alan Köyü' nde olduğu gibi kimi yörelerde ise asker dönüşünde gence kına yakıldığına rastlanır (Kalay 2001: 203). Kütahya' nın bazı yörelerinde ise askerden dönen gencin ailesinin, askeri uğurlamaya gelen eş-dost, akrabaya, küçük paketler halinde kına gönderdiği bilinmektedir (K.K.6). Böylelikle oğullarının askerden geldiği duyurulmuş olur.

Adana' nın bazı köylerinde davul zurna eşliğinde asker adayının evinde eğlenceler düzenlenip asker adayının koluna kırmızı kurdele bağlanması, asker annesinin de saçlarına beyaz güller bezeyerek zılgıtlarla ve yalınayak kışla önüne kadar oğlunu uğurlamaya geldiği (Artun 2000: 42) görülür. Konya-Akören Köyü' nde toplu halde yapılan asker uğurlamaları sırasında bekâr gençlerin kollarına kırmızı kurdele bağlanır (Taşbaş 1989: 50).

Balıkesir' in Türkali Köyü' nde askere gidecek gencin annesi askeri uğurlamaya gelenlere iğne dağıtmaktadır. Çalışmayı yapan Yeşil' in yorumu iğnenin dikiş dikmedeki işlevinden, bölünen ailenin tekrar bir araya gelmesi yönündeki temenni olarak yorumlanmıştır (Yeşil 2001: 148).

Samsun Bafra' da askere giden gencin geride kalan eşi veya annesi, gence ait bir takım çamaşırı (özellikle tenine değen, yani giymiş olduğu çamaşırı yıkamandan) kirli olarak saklar. Çamaşır bu şekilde saklanarak, askere giden gencin sağ salim geleceğine inanılır (Yiğit 2002: 48). Aynı yerde yapılan bir başka uygulama da askere giden genci ziyarete gelenler genellikle erkekliği, mertliği simgelediği düşüncesi ile horoz kesip getirir (Yiğit 2002: 48).

Tahtacı Türkmenleri üzerinde yapılan bir çalışmada ise askere gidecek gençlerin ailelerinin kurban kestiklerini bu kesilen kurbanı selamet kurbanı denildiğini aktarıyor. Askere gidecek gençlerin yaptıkları eğlencelere "birlik" denilmekte, askere giden gencin cebine çaktırmadan konulan paraya da "uğur parası" denilmektedir (Biçen 2005:125).

Geçmişte köylerde toplu halde yapılan asker uğurlamaları günümüz kent hayatında eş-dost, yakın akraba ile gerçekleşen asker uğurlamalarına dönüşmüştür. Caminin önünde ya da camide (Yıldız, 2006), Cuma Namazı'nda (Önal 2004: 139), mezarlıkta (Taşbaş 1989: 50), topluca kılınan öğle namazı sonrası (Özdemir 1990: 118) topluca edilen dualarla askerler yolcu edilirken, bu ritüelin günümüzde de kısmen uygulandığı gözlenebilir.

Çomakdağ (Milas) Köyü'nde askere giden gençlerin omuzlarına kırmızı üzerine işlenmiş ay-yıldızlı şal atılmaktadır (08.01.2006 TRT 1 Çomakdağı Belgesel Programı).

Askere gidecek olana hitaben 'asker ağa' denildiğine sıkça rastlanır. Bu ağa tiplemesinin Zara' da algılanışı, askerliğe ve askerlik kurumuna

duyulan saygı ile ağa gibi ağırlanmaları, imamı imam yapanın cemaat, askeri ağa yapanın da halk desteği olduğu yönündeki inancın (Bayrakçı, 2001; 69), Osmanlı Devleti' ndeki Yeniçeri ağalarıyla ilişkisi ne derecedir bilinmez ama askerin gördüğü önem her yörede aynıdır. Askere gidecek olan delikanlının bütün işlerden el çektirilmesi, bir süre gezip, eğlenip, dinlenmesi (Artun, 2000; 41), hemen her dönem ve yörede karşılaşılan genel kabuldür. Trabzon' da askere gidecek olanlara yapılan törenlerin “düğün” diye adlandırılması (Önal, 2004; 138), askerliğin ve askere uğurlamanın toplumda algılanışının ne derece olumlu olduğunun ifadesidir. Askerliğe kutsallık yüklemesinin peygamber ocağı olarak tanımlanmasında da olduğu daha önce dile getirilmişti. Melek Ketre' nin aktarımına göre, Adana' da asker uğurlaması sırasında kına yakana 'kına bayraktarı' deniliyor ve bu kişi kına yakarken ve asker uğurlanırken asker duası ediyor (Ketre; 3).

Günümüz kent hayatında asker uğurlamalarının şehirlerarası otobüs terminallerine taşındığına şahit oluyoruz. Yerel ve ulusal basına yansımış şatafatlı, uzun araç konvoylu asker uğurlamaları, kimi zaman çevreye verilen rahatsızlık yüzünden eleştirilir. Bu uğurlamalar sırasında silahla havaya ateş açılması sonucu yaralanan insanlara bile rastlanılmaktadır. Hatta asker uğurlamalarının gösteri ve yürüyüş kanununa muhalefet ettiği kabullere de rastlanılmakta bu sebepten törenlere çekidüzen verilmesi emniyet birimleri tarafından istenmektedir (03.07.2001 Akşam Gazetesi).

Asker uğurlamaları sırasında asker adayı gençlere emzik (25.09.2001 Akşam Gazetesi), ya da biberonla süt (www.youtube.com/watch?v=OsHs4S69H64) verildiği görülür. Güya asker adayının ağlamasını durdurmak için yapılan bu mizahi sahne, “Orası ana kucağı değil, asker ocağı” söylemi ile birleştirildiğinde daha da anlam kazanır.

Yine günümüz kent hayatında karşımıza çıkan araç yazılarında ise askerlik ile ilgili olanlar da ilgi çekicidir. Bu taşıt yazılarında daha çok kişinin duygularını ifade ettiği, geride bıraktıklarına mesaj verdiği görülür. Bu örnekler günümüz kent kültüründe askerlik olgusunun kolektif bilinç olarak, kalabalıklarda kaybolan bireyin askere giderken çevresine verdiği mesajlarıdır. İlhan Başgöz taşıt yazılarını “tekerlekli mektuplar” diye niteler. Taşıt yazılarında karşılaşılan askerlik olgusu kaynağı itibariyle kişisel, verdiği mesaj itibariyle ise sosyaldır. *“Küçük ağanız 18 ay tatilde”* askerlik süresinin 18 ay olduğu bir dönemde hafızalarda kalan bir taşıt yazısı iken, aynı bağlamda günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin kültürü etkilediği bir örnek olarak *“Aradığınız kişiye ulaşamıyor 460 gün sonra tekrar deneyin”* yazısı ile karşılaşılır. İki taşıt yazısı incelendiğinde, topluma verilen mesaj aynıdır. Ancak bu iki yazıdan askerlik süresi 18 aydan 15 aya düştüğü anlaşılmaktadır. Bu örnek halkbilim ürünlerinin kendi bağlamında ve şartlarında tutarlılık içinde devam ettiğini gösterir. *“Vatan bana kızlar size emanet”* taşıt yazısında olduğu gibi askere giden gencin geride kalan arkadaşlarına verdiği mesaj, askerliğin 18 ay olduğu dönemden *“550 gün sonra buradayım”* gibi taşıt yazısı örneklerini çoğaltmak mümkün. Aynı bağlamda duvarlara yazılan ve ağaçlara kazınan notlarda da bunun örnekleri sıkça görülür. En sık rastlanan *“O şimdi asker”* ifadesi bireyin verdiği en net mesajdır.

Askerlik olgusu yakın tarihimizde sinema perdesine yansımış ve televizyon ekranlarında dizi olarak da karşımıza çıkmıştır. Dizi (Show Tv’ de yayınlanan Emret Komutanım) ve beyaz perdede (Hababam Sınıfı Askerde) seyircilere sunulan askerlik, daha çok kışlada geçen mizah konusu niteliğindeki sahnelerle akıllarda kalmıştır.

4.2 Olağanüstü Dönemlerde Askerlik (Savaş ve Çatışma Dönemleri)

Cumhuriyet devrinde Türk ordusu Kore ve Kıbrıs savaşı gibi sınırları dışında müdahalelere katılmıştır. Kore savaşının fiziki uzaklığı neredeyse toplumsal uzaklığına da yansımıştır. Hem katılım azdır hem de ülkenin dolaylı menfaatleriyle ilgilidir. Üstelik uzun süre ideolojik tartışmaların malzemesi olmuştur. Kıbrıs' a yapılan müdahaleye milli menfaatlerle örtüşen ve toplumsal katılımın fazlasıyla görüldüğü bir savaş olmuştur. Savaş iki ülke arasında gerçekleşmiş, uluslar arası katılım Türkiye'nin engellenmesine dönük çabalar olmuştur. Türk ordusunu uzun süre meşgul eden ve can kaybı, maddî zarar anlamında diğerlerine göre daha fazla etkileyen ise Türkiye'nin Güneydoğusunda ortaya çıkan fiili çatışma durumudur. Halk üzerindeki tesiri diğer ikisinden çok çok fazla olmuş, hala da bu etki devam etmektedir. Bu olağanüstü durumlarda askerlikle ilgili folklorun da değiştiği görülmektedir. Kısa süren önceki iki dönem ve sonrası Türkiye'nin farklı sosyal-kültürel-ekonomik dönemlerine de işaret eder. Folklorun değişmesinde bu yapısal faktörler de etkili olmuştur.

4.2.1 Kore Savaşı

1950 yılının Haziran ayında başlayıp 1953 yılının Temmuz ayında sona eren Kore İç Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında cereyan etmiş ve uluslar arası boyut kazanmıştır. Bu dönemin uluslar arası gündeminde dünyayı tehdit eden komünizim tehlikesinden söz edilmektedir. 26 Temmuz tarihli Ulus gazetesinde, o tarihte Türkiye' de bulunan ABD silahlı kuvvetler üyesi Mr. Cain verdiği demeçte "Türkiye gönüllü asker gönderirse, Atlantik Paketi' na alınması da kolay olacaktır" demektedir.

Liberal ekonomi, dışa açılım gibi ilkeleri benimseyen, 14 Mayıs 1950' de Türkiye' de iktidara gelen Demokrat Parti' nin, tek partinin içeriye dönük

politikasının aksine, dış dünya ile bütünleşme başlattığı bu dönemde, Kore’ de iç savaş yaşanmaktadır. İktidar ani bir karar alarak, bir tugay asker ile bu savaşa dâhil olmuştur. Üstelik bu karar muhalefet tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Kore Savaşı, soğuk savaş öncesinde olağanüstü bir dönem olarak Türkiye’nin iç ve dış politikasını etkilemiş, bu etki sonraki dönemlerde de sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, ileriki yıllarda demir perde diye anılan sosyalist birlik yerine liberal-kapitalist blokla bütünleşmiştir. Bu bütünleşmenin adı NATO’dur. Bu bloğa giriş Türkiye’ nin Kore’ ye asker göndermesinin etkisi ile olmuştur.

Bu savaş, Türkiye Cumhuriyeti’ nin ilk kez sınırları dışındaki bir savaşa katılması açısından, Türk askeri için önemlidir. Olağan üstü bir dönem olarak Kore Savaşı’ nın, hatıralarının hafızalarda yaşaması farklı disiplinlerin de ilgisini çekmiştir.(Günay, 2002; Dalgıç, 2000; Oh, 1994; Kahraman, 2002; Yılmaz, 2002)

Gurbet olgusu Kore’ de vatan hasreti ile birlikte birinci derecede kendini gösterir. Kore gazilerinden Ali İhsan Uygun, Kore’ye gönüllü gitmesinin nedenini şöyle açıklamıştır:

Orayı da vatan bildik, milletin verdiği görev ve devletin göndereceği yeri vatan bildik (Günay 2002: 183).

Devamında, 52 yıl önce bir milleti kurtarmaya gittiğini, bugün olsa gönüllü olarak tekrar gidebileceğini (Günay, 2002: 191) belirtmiş. Bu örnekler vatan algılayışlarının kişiye göre farklılığını da gösterir.

Kore’ de askerlik yapan bir diğerk asker, devletin emri olduğu için gittiğini ve geri dönmek üzere gittiğini ifade etmiştir. Geri dönmeme durumunu ise şehit olabilme arzusu ile açıklamıştır (K.K.2).

Bu dönem, toplumun büyük kısmında heyecanla karşılanmış olacak ki, cemiyetlerin, derneklerin gönüllü asker topladığı haberlerine rastlanmaktadır (05.07.1950 Hürriyet). Kore Savaşı’ nın esas tarafı olan Amerika Birleşik Devletleri’ nde 19–25 yaş arası gençleri mecburi askerliğe alınacağı (09.07.1950 Hürriyet) haber olarak dönemin gazetelerinde bulunabilmektedir.

Kore’ ye ilk giden Türk Alayı, Ankara’ nın Ayaş ilçesinden uğurlanırken de halkın büyük ilgisi ile karşılaşmış, halk türlü hediyelerle, yolluklarla askerleri uğurlamaya çıkmışlardır (09.08.1950 Hürriyet). Gerçi bu durum bireysel bir asker uğurlaması değil, olağanüstü bir dönemde Kore’ ye giden askerlerin hep birlikte gönderildiği bir uğurlamadır.

Kore Savaşı döneminde Türkiye’ de askere gitmek, yani evinden ayrılıp kışlaya teslim olma öncesi uğurlamalar, aynı tertip askerlerin topluca dualar edilerek gerçekleşmektedir. Evin oğlu vatani görevi dolayısıyla evinden ayrılmaktadır (K.K.3).

Karayollarının ve otomobillerin yaygın olmadığı dolayısıyla ulaşım aracı olarak trenin tercih edildiği bu dönemde Kore’ ye topluca giden askerler, devlet törenleri ile uğurlanmışlardır. Bu geniş katılımlı törenlerde halkın teveccühü de fazladır.

Bu olağanüstü dönemde Kore’ de askerlik yapan eratin yurda dönüşleri de uğurlanışları gibi toplu halde olmuştur. Kore’ den dönen askerler, İzmir örneğinde yaşandığı gibi, halk tarafından coşkuyla karşılanmış, tanımadıkları vatan evlatlarını İzmir halkı evlerine davet etmiş (Günay 2002: 188) bunun yanı sıra, askerlerin kendi memleketlerine, köylerine dönüşleri de coşkulu olmuştur (Dalgıç 2000: 99). Neticede bir savaştan sağ salim dönmenin verdiği mutlulukla coşkunun arttığı düşünülebilir.

4.2.2 Kıbrıs Savaşı: Ayşe Tatile Çıkarken Askerde Olanlar

Türkiye Cumhuriyeti, 23 Temmuz 1974 tarihinde, garantör ülke olarak sorumluluğu gereği, bu dönemde Kıbrıs’ ta yaşanan siyasî ve sosyal olaylar neticesi Kıbrıs Barış Harekâtını yapmıştır. Türk toplumunun Cumhuriyet döneminde yaşadığı ikinci olağanüstü savaş dönemi Kıbrıs Barış Harekatı’ dır. Bu harekatın askeri birimlerdeki gizli adı “Ayşe tatile çıksın” dır. Bu parola harekâttan nice sonra kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Kore Savaşı ile Kıbrıs Savaşı toplumda farklı algılanmıştır. Kore Savaşı’ na Türkiye’ nin katılmasını eleştiren ve karşı çıkan bir grup varken Kıbrıs Savaşı toplumun tamamına yakını tarafından olumlanmış, milli duygularla algılanmıştır. Dönemin gazetelerinden Tercüman’ ın 23 Temmuz 1974 günkü haberinde, “savaşı duyan 12 bin işçinin yurda koştuğu, Kapıkule’ de toprağı öpüp biz de cepheye gitmeye hazırız” dediği ifade edilmiş.

Bir başka örnek haberde, bir istiklal gazisinin senelik kazancını, Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı’ na bağışladığını ve gönüllü olarak Kıbrıs’ a savaşmaya gitmek istediği görülür (30.08.1950 Tercüman).

Bu harekât komşu ülke Yunanistan' ı da etkilemiştir. 21 Temmuz 1974 günü çıkan Hürriyet gazetesinin haberine göre “Yunan halkı panik halinde sokaklara dökülmüş, Türk birliklerinin kuzeyden Yunanistan' a da saldıracağı söylentileri çıkınca halk yağmaya başlamış ve askeri birliklere hücum etmiş”. Aynı dönemde daimi ve milli orduları olan iki ülkenin yanı sıra, Kıbrıs Harekatı' na müdahil olan bir başka devlet İngiltere ise Gurkha adı verilen para karşılığı getirdiği Nepal köylülerini savaş için Kıbrıs' a göndermiştir. Ancak kısa boylu ve kuvvetli yapıdaki bu askerler (Hürriyet 12. Ağustos 1974) Kıbrıs' ta kamyon şoförlüğü yapmış, savaşa katılmamış (19 Eylül 1974 Tercüman).

Gurkha örneği, modern zamanda ortaya çıkan kutsal olarak vatan ve ulus devlet geleneğinin ortaya çıkardığı (kimi yaklaşımlara göre ulusu ortaya çıkaran) ordu-millet anlayışının, burada haklılığını gösterirken, bireysel ihtiyaçların da savaş olgusunun önüne geçtiğini göstermektedir.

4.2.3 Güneydoğuda Çatışma: En büyük asker bizim asker!

Bu başlık altında incelenen dönem Türkiye' nin yakın tarihi içinde yer alır. Söz konusu yakın tarih 1984 yılında Şemdinli ve Eruh baskınlarıyla başlayan, 20 yılı aşkın bir süredir devam eden bölücü terörün etkilediği dönemdir. Strateji uzmanlarının düşük yoğunluklu çatışma, asimetrik savaş gibi ifadelerle tanımladıkları söz konusu dönem, ülkede iç huzuru son derece olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan bu olumsuz durum, Türkiye' nin tüm komşuları ve müttefik kabul edilen ülkeler ile geniş bir bağlamda değerlendirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti' nin yaşadığı süreç bu bağlamda yüzyıllardır Batı dünyasının uyguladığı “Şark Politikaları” ile izah edilmektedir. Sözü edilen dönemde yaşanan travmalar, toplumun askerliğe bakışındaki duygularını etkilemiş, birlik beraberlik içeren sosyal mesajlarla birlikte milli duyguların arttığı, yer yer askerliğe karşı bir soğukluk da gözlenmiştir.

20 yılı geçen bu sürede, iletişim kaynaklarının çoğalması ve yaygınlaşmasının da etkisi ile hemen her gün gelen şehit haberleri sosyal hadiseleri etkiledi. İncelenen dönemde özellikle, gelenek haline gelen askerliğın kentlerdeki algılanış ve yorumlanışını etkilediğı gözlenebilecektir.

Dönem olarak Kıbrıs Savaşı'nda olduğu gibi, bu dönemde de milliyetci duyguların yükseldiğı görülür. Kentlerde asker uğurlamaları daha coşkulu gerçekleşir. Araç konvoyları ile terminallerde trafiğın kilitlendiğine bile şahit olunur. *“Her şey vatan için”* gibi her şeyden vazgeçilebileceğini ifade eden sloganlar atılmaktadır. Bu dönemde vatan, millet, devlet gibi olgular toplumun büyük kesiminde değeri artarak sahiplenilmeye başlanmıştır. *“En büyük asker bizim asker”*, *“Asker gidecek geri gelecek”* sloganları da bu dönemde asker uğurlamalarında işitilen örneklerdendir. Böylelikle askere giden gence moral/motivasyon sağlamaya çalışan aile fertleri ve arkadaşlarıdır.

Bu dönemde askere uğurlamalar sırasında atılan sloganların geçmiş dönemlerde örneklerine rastlanılmamıştır. Bu sloganlar toplumun verdiğı mesajlardır. Bu mesajlar askere giden genç üzerinde etkilidir. Bu sloganların, yaşanan travmatik kayıplarla ilişkili olarak üretildiğı düşünülebilir.

Lübnan' a asker gnderildiğı bir dönem olan 2006 yılının Ağustos ayında yorum içerikli bir haberde, bir yakını terminalde askere uğurlayan kadının, askerin acemi döneminin Isparta'da ancak ondan sonrasının belli olmadığını söylüyor. Ardından ekliyor *“Doğu olmasın da Lübnan olsun”*(www.bianet.org/2006/08/25/84256.htm). Bu dönemde askere giden gençlerde ve ailelerinde Doğu ve Güney Doğu Bölgesinde askerlik yapmanın endişeleri sıkça gözlenir. Bununla birlikte halk arasında torpil diye bilinen kayırmacılığa bile başvurulduğu bilinmektedir.

Bu dönem içinde ve yakın zamanda asker uğurlamaları sırasında karşılaşılan sloganlardan *“Hepimiz askeriz ... ya yeteriz! Hepimiz Mehmediz hepimiz Türküz”* sloganlarının da yükselen milliyetçilik duygusunun etkisi ile olduğu düşünülebilir.

Yine bu dönemde sıkça duyulan *“Ya sev ya terk et”* sloganı, artık dayanılmaz bir hal alan bölücü teröre, toplumun duyduğu öfke ile verilen toplumsal cevap olarak yorumlanabilir. Bu sloganla taşıt yazısı olarak karşılaşılır.

4.3 Askerlik Karşıtları: Çürüğe Ayrılmak ya da Vicdani Redçilik

Askerden kaçmanın çeşitli yollarına zaman zaman başvurulduğu görülür. Bu reddediş dönem şartları içinde dişini çektirmek, tetik parmağını kesmek, gözünü kör etmek olabildiği gibi, rüşvet ve türlü entrika ile askerlik yapamaz raporu almaya kadar varmaktadır. Bu şekilde uygunsuz raporlar alarak haksız kazanç sağlayan çetelerin varlığı da zaman zaman basına yansımaktadır.

21. yüzyıla gelindiğinde ise küreselleşmenin etkisi ile askere gitmemeyi en başından ve açıkça dile getirmenin adı olarak *“vicdani red”* kavramı ortaya atılmış, savaş karşıtları adı altında bir takım sivil yapılar ortaya çıkmıştır. Bu yapıların da bir takım ideolojik saplantı içerisinde oldukları ilk bakışta gözlenebilecektir. Anti militarizme karşı çıkan bu grup, *“Ölmeyeceğiz, öldürmeyeceğiz kimsenin askeri olmayacağız”* diyerek askerliği reddetmektedir (www.savaskarsitlari.org).

Toplumda *“askerden kaçmak”* karşılaşılan bir olaydır. Bu olay, dönemlerin ve asker adayı şahısların ekonomik, sosyal, kültürel şartlarına göre farklılıklar göstermekte, insanlar sırf askerlikten kurtulmak için kendi

bedenlerine zarar verebilmekte, halk söylemi ile “çürüğe çıkmaktadır”. Bu durumun başka bir ifadesi, devlete itaat edilmemektir. Genel anlamda Türk toplumu askere gitmeyene iyi gözle bakmamaktadır. Çürüğe ayrılanın bir eksikliği olduğu düşünülür. Eğer bu durum gerçek ve ciddi bir sağlık sorunu ise kabul edilebilir ancak gerçek dışı uygunsuz raporlar alınmasını toplum normları açısından hoş karşılanmaz.

Vicdani reddin farklı bir boyutu, askerliğe karşı bir tutumun varlığı da bilinmektedir. Savaş karşıtları adlı yapılanma, uluslar arası bir platformda askerliğe karşı tutumlar sergilemektedir. Bu organize olmuş yapılanmadan ziyade toplumun askerliğe karşı olduğu durumlar, daha çok fevri hareketler olarak değerlendirilebilir. Yakın zamanlarda “vicdani ret” olarak gündeme gelen bu durumdan farklı olarak, toplumun genelinde yukarıda saydığımız sosyolojik değişimlerin paralelinde askerliği külfet, boşa geçen zaman olarak kabul eden ve süresinin çok uzun olduğu gibi eleştirel yaklaşımlara da rastlanılır. Bu yaklaşımla askerden kaçmak için türlü yollar denenmektedir. Bunlardan eğitim bahanesi ile askere mümkün olduğunca geç gitme günümüzde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Aynı toplumda bir tarafta vatana kurban olsun diyerek, düğün havasında askere gönderilenler ve askere giden oğullarından gurur duyan aileler varken, diğer tarafta askerliğe sıcak bakmayan, karşı çıkan görüşler de bulunmaktadır. Bu yaklaşımlarda, vicdani redçileri ayrı tutarak, eşit yurttaş bağlamında, varsayılan adaletsizliklerin etkisi yadsınmamalıdır. Bu durum insanları halk arasında “torpil” diye tanımlanan adam kayırma arayışlarına itmektedir. “Oğlum iyi bir yerde, rahat bir yerde askerlik yapsın” arayışları bu durumun dışa yansımasıdır.

Bu olumsuz durum Zürcher’ in belirttiğine göre Osmanlı Devleti’ nde olduğu gibi Fransa ve Rusya’ da askere alımlarda da yaşanmıştır. Orta sınıfın kendi yerine başkasını para karşılığı askere gönderme olanağını evrensel bir özellik olarak ifade eder (Zücher 2003: 13). Askerlik zamanı

gelen kişinin ailesi tarafından ortaya çıkarılan bu durum, Yemen türküsünde geçen “*Zenginimiz bedel verir/ Askerimiz fakirdendir*” rneği bağlamında değerlendirilebilir. Ama bu durumun varlığı ve inkr derecesinde görmezden gelindiği de bilinen bir gerçektir.

Askerliğe karşı olumsuz bakışın, post-yurttaşlık, uluslar stlk vb. kavramlar ile de ilişkisi söz konusudur. Askerliğin zorunlu hale getirilmesinden bu güne geçirdiği evreler, değişen nüfus değerleri, uluslar arası kurum ve yapılanmalar, dünyayı farklı algılayışlar ile profesyonel askerlik oluşumuna doğru değişim göstermektedir. Bu diğer devletlerde de görülen bir süreçtir. Bu sürecin Türk toplumunda nereye kadar ilerleyeceği ve sonucu ise yakın ve orta vade gelecekte görülecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: KUTSAL İÇİN ÖLMEK

İnsanlık tarihi içinde kutsallar değişmiştir. Bu değişim Tanrı, kral, din, vatan, devlet olabildiği gibi kişisel onur, namus vb. değerler uğrunda hayatın verilebildiği kutsallar olmuştur. Şehitlik de dinden kaynak bulan, kutsal bir ülkü ve inanç uğruna ölmek (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanır. Kutsal uğruna ölümün, her çağda, her millette, her dinde ve inançta yer bulduğuna rastlanılmaktadır. Hatta her kişinin uğrunda öleceği kutsalı olabilmektedir. Bu kutsal ölümler de kendi içinde şehitlik olarak kabul edilmektedir. Demokrasi şehidi, devrim şehidi vb. kutsiyet ölümlerinin yanı sıra, konu bağlamında şehitliğin vatan uğruna olduğu malumdur. Vatan uğruna ölümün kutsallığına ise ortaçağda da rastlanılmaktadır. Bu kutsal ölümün tarihi kökeninin incelendiği “Ortaçağ Siyasi Düşüncesinde Vatan İçin Ölmek” adlı makalede, bu ölüme kutsallığı veren din olduğunu anlaşılmaktadır. Ulusal onura saldırının dinî bir suç olduğu, kimi zaman kral, lord vb. için kimi zaman Roma’nın bütünlüğü için ölümü kutsallaştıran ve buna karşılık yalnızca Tanrı için ölünebileceği, tartışılmıştır (Akal, 2000; 109–125).

Aynı makalede Alman işgal ordusuna karşı Belçika topraklarını savunmada “Vatanseverlik ve Tahammül” adlı mektupta, vatan uğrunda ölmek için Hristiyan fetvası yayımlayan Kardinal Mercier’e karşı çıkan din adamlarının, vatan için ölmenin vatanı Tanrı yerine koymak demek olacağı tartışmaları aktarılmıştır. Bu makalede her dönemin kendi kutsalının olduğu ve bu kutsal uğruna ölümün meşruiyeti tartışılmaktadır. Bu örnekteki din adamlarının düştüğü ikilemin aslında Orta Çağ Hristiyan dünyasından kaynaklanan fikri ayrılık olduğu vurgusu yapılmaktadır (Kantorowicz, 2000).

Kutsalın oluşmasının aslında ideolojik bir durum olduğunu zamana ve kişiye göre değişen algılayışları olduğu yukarıdaki örnekten anlaşılabilir. Vatan algılayışının ve tanımlamasının her dönem için farklılık gösterdiğini,

kral ve vatanın homojenleştirildiği, Hristiyanlığın şehitlik anlayışını miras alan ve halkın sonsuza kadar yaşayacağını hatırlatıp bunu bireyin dünyevi ölümsüzlüğünün garantisi haline getiren milli ölüm kültü oluşturulmasının ulus inşasında düşünülen bir uygulama olduğu görülüyor (Bröckling, 2001; 162). Fransa’ da ihtilalin ardından yeni kurulan ordunun kral yerine vatan için savaşmasının, Napolyonun’ da başarısında etkili olduğu düşünülmektedir (Hacısalıhoğlu, 2007).

5.1 Şehitlik: Vatan Sana Canım Feda ya da Şehitler Ölmez Vatan Bölünmez

Bu kutsal ölümün Türk toplumundaki yansımaları günümüzde “*Her şey vatan için, vatan sana canım feda*” gibi sloganlarda gözlenebilir. Zaman zaman, duvar ve taşıt yazılarında da görebildiğimiz milliyetçi bir duruşun yansıması olarak yorumlanabilir.

İslamiyet şehitlik ve gazilik kavramları ile kutsallar uğrunda ölümün ya da yaralanabilmenin meşruiyetine kaynaklık etmektedir. Bu kutsal savaşlar din uğrunda olduğunda adı “cihad” dır. Cihattan kaçmak kesin bir dille reddedilmiş, haram kılınmıştır. Günümüz Türk askeri anlayışında da vatan kutsal sayılmış, vatan için ölüm devlet tarafından yine dinden kaynak bulan bir kavramla karşılanmıştır.

Karasu ilçesi (Sakarya) Resuller Köyü’ nde Şehit er Serkan Sağır’ ın eşyaları ailesi tarafından evlerinin bir odasında sergileniyor (www.youtube.com/watch?v=U-LhQIYaGGc). 2003 yılında şehit olan Serkan Sağır’ ın ailesi evlerinin bir odasını müze haline getirmiş. Bütün eşyaları bu odada sergilenmektedir. Aile “amaçlarının Serkan’ ın anısını yaşatmak” olduğunu söylüyor. İzmir Bornova’ da yaşayan Dinler ailesi de şehit olan evlatlarının eşyalarını evlerinin bir odasında sergiliyorlar (www.haberler.com/sehit-oglu-icin-

muzeyi-andiran-bir-oda-yapti-haberi). Sivas' ta şehit aileleri derneği tarafından bir müze kurulmuş burada Sivaslı şehitlere ait özel eşyalar sergileniyor (<http://www.sivassehit-gazi.com>). Nevşehir' de de aynı şekilde şehitler müzesi kurma çalışmaları devam etmektedir (www.cappadocia.gov.tr/nevsehir/i). Verilen bu örneklerde, şehidin hatırasını yaşatmak için saklanan eşyalar etnografik, muhafaza edildiği ve sergilendiği ortamlar da folklorik özellik göstermektedir. Şehidin yokluğu bu ortamlarda giderilmeye çalışılmaktadır.

Günümüzde şehit ailelerinin, “*vatan sağolsun*” yaklaşımıyla bu kutsal ölümleri kabullenişleri, hatta bir sonraki aşamada diğer çocuklarını ya da kendilerini de vatana kurban verebileceklerini ifade ettikleri bilinmektedir. Büyük çoğunluk bu duyguları barındırırken, kimi zaman da bu kayıpların yarattığı olumsuzluğun “artık vatan sağolsun demeyeceğim” gibi çıkışlara da rastlanabilmektedir (www.hurriyet.com.tr/gundem/4834171.asp).

İncelenen dönemde şehit cenazelerinin sürekli gündemde olduğu görülür. Bölücü terörün şehit ettiği insanların cenazelerinde en çok rastlanılan slogan “*şehitler ölmez vatan bölünmez*” dir. Dinden kaynak bulan şehitlik kavramının devlet tarafından verilen bir unvan olduğu da bilinmektedir. Şehit olan askere devlet töreni yapılır ve tabutu bayrağa sarılır. Son yıllarda ise şehit olan askerin ailesine yardımda bulunmaktadır.

5.2 Gazilik

Gazilik bilindiği üzere dinden referans bulan bir kavram olarak, “gaza” ya katılan yani din uğruna küffara karşı savaşan kişi; “Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış” (www.tdk.gov.tr) olana verilen sıfat iken, zamanla savaşa katılmış ve sağ salim dönmüş kimseye de verilen unvan olmuştur. Bu unvan günümüzde devlet tarafından savaşa katılan

askerlere veriliyor ve bunu madalya ile tescilleniyor. Muhammed Kurtuluş adlı gazi, gaziliğin devlet tarafından verildiğini devlete ise Kur-an' ın verdiğini ifade ediyor (Dalgıç, 2000; 63).

Halkın gaziliğe bakışında da farklı görüşlerle karşılaşmaktadır. Kore gazisi Ruhi Sertsever'e göre "gazi, savaşta yara alan" iken (Dalgıç, 2000; 101), bir başka Kore gazisi İhsan Atıcı, gazinin özelliklerini "yalan söylemez, pasaklı dolaşmaz, içki içmez, oturaklı olur" (a.g.e. 69) diye sıralamaktadır. Umur Dağcı bu görüşlere kimi olumsuz davranışların gaziliği refüze edeceğini, ayaklar altına alacağını, bunun da gazilik olamayacağını söyleyerek (a.g.e. 69). Kore Gazisi Abdullah Derviş' i "sen amerikan uşağsın, amerikan askerliği yaptın" (a.g.e. 70) diyerek eleştirmiş. Buna ilaveten Haluk Bakırcı adlı Kore Gazisi de aynı durumdan şikâyet ederken Kore'ye savaşmaya gitmelerinin ülke menfaatine olduğunu belirterek "Biz gitmeseydik NATO' ya giremezdik" diye görüş bildirmektedir (a.g.e.71).

Günümüzde, Güney Doğu Anadolu Bölgesi' nde yaşanan çatışmalar yüzünden yaralanan askerler dikkat çeker. Söz konusu bölgede yaşanan hadiseler askerler ve ailelerinde travmatik sorunlar doğurmaktadır. Kimi askerlerin psikolojik tedaviye ihtiyaç duydukları bilinmektedir.

ALTINCI BÖLÜM: ASKERLİK SONRASI

6.1 Askerlik Dönüşü: “Şafak, Doğan Güneş”

Asker, bütün askerlik süresi boyunca teskere alacağı günü bekler. Teskere alınacak günün adı, asker argosunda “şafak” ile tanımlanmıştır. “Şafak kaç?” sorusu, askerin teskere almasına kaç günü kaldığını öğrenmek için sorulan sorudur. Toplam askerlik süresinden düşülerek verilen cevap, askerliğin bitip terhisi ertesi gün gerçekleşecek olan askerin verdiği cevap “şafak, doğan güneş” tir. Artık günler bitmiş saatler sayılmaya başlamıştır. Teskere alan askerin sivil hayata dönüşü, asker ocağında sevinç ve coşku ile kutlanır. Ancak, memleketinde ve ailesinde, duygu olarak coşkulu olmasına rağmen ritüel olarak uğurlamada olduğu kadar coşkulu olmamaktadır. Uğurlama törenlerine göre daha mütevazı olan “hoş geldin” dönemi başlar.

Uğurlamalardaki katılım biraz da motivasyonla ilgilidir. Askerden dönüşte artık bu motivasyona ihtiyaç duyulmaz başka bir ifade ile bundan sonra sivil hayata alışılması gerekecektir. Söz konusu mecburiyet tamamlanmış, zor olan başarılmış, vazife bitmiş ve askerlik her erkeğin yapmış olduğu sıradan bir iş halini almıştır.

Askerin evine dönüşündeki coşku genellikle aile çevresi ile sınırlı kalır. Askerin uğurlama törenlerine katılanlar bile askerin dönüşünü çok sonra duyabilmektedir. Ailelere gözyaydına gidilir, ancak bu ziyaretler genele çok yayılmadan dar çevre içerisinde gerçekleşir. “Bazı yerlerde ise askerden dönen gencin ‘hoş geldin’ e gelen ziyaretçilerine başörtüsü ve kına dağıtılır. Asker kınasını özellikle genç kızlar yakarlar” (Yiğit 2002: 49).

Birey olarak askerden dönenin statüsü değişmiş, erginlenmiştir. Toplumdaki ifadesi ile “adam olmuştur”. Bundan sonra, kent hayatında büyük oranda askerden sonraya ertelenen, evlilik için arayışlara girilebilir. Kalıcı işlere bakılabilir. Birey askere gitmeden önce her hangi bir zanaat ile uğraşıyorsa, önce eski çalıştığı yere gider ayrı iş yeri açmak istiyorsa önceki ustasından destur alması gerekir. Aksi takdirde başına buyruk hareket etmesi hoş karşılanmayan bir davranış olacaktır(K.K.3).

Bireyin askerlik sırasında yaşadıkları, birey tarafından askerlik sonrasına da taşınmaktadır. Bu, askerlik folklorundaki kültürel devamlılığı saylayan etkenlerdendir. Böylelikle toplumsallaşan ve gelenekselleşen askerlik kendi kültür dünyasında yaşamaya devam eder. Askerlik öncesi statüsünde, bireyin etrafındaki olaylar onun kontrolü dışında gelişirken, askerden sonraki süreçte birey daha aktif roldedir.

Üzerindeki rolle ilgili ilk bilgiler de kendinden öncekilerin başına gelenlerden aktarılmıştır. Asker, şafak beklerken planlarını yapar. Askerlik öncesi planlar ve vaatlerin dikkate alınması şafak beklerken olgunlaştırılır. Şafak beklentisi sivil dünyaya duyulan özlemle ilgilidir. Askerlik sonrasına ait hayaller burada barınır ve şafağı düşünerek geleceğe dönük planlar yapılır. Dönüşte ise geçmişte büyüklerinden dinledikleri ve gördüklerini kendisi yaşamak zorundadır. Yaklaşık bir buçuk senelik bu zaman zarfı (bu süre değişkendir), şairin zamanla ilgili mısralarında olduğu gibi “*ne içindeyim zamanın ne büsbütün dışında*”, yaşanılan hayatın hesabının yapılması gerekir. Bu süreçten birden bire kopamaz. Bu süreç bellekte bıraktığı izlerle beraber, birlikte getirdiği bir takım eşyalar üzerindeki askerliği simgeleyen işaret ve eşyalar gibi maddi kültür unsuru objelerle somutlaşmaktadır. Bunları terhisinde beraber getirir. Terhis kavramı askerin askerlikle fiili durumunun kesildiğini gösterir. Buna rağmen kanunlarla belirtilen yaşa kadar askerlik şubeleriyle ilişkili olmak zorundadır. Fiili bir durum olmaması bireyi ve

çevresini pek etkilemez. Beraberinde getirdiği maddî-manevî hatıralar belleğinde yaşayanlar ve somut objeler sivil hayata yeniden geçişi sağlayan unsurlardır; birden bire kopuşun doğurabileceği sarsıntıları hafifletir. Her geçen gün hatıraları daha masalımsı çizgiye sürükler eşyalar ise eski anlam ve önemini yitirirler.

6.2 Anlatılar ve Silah Arkadaşlığı

Askerliğin bitiminden sonra ise belki de bireyin o güne kadar yaşamış daha renkli bir dönemi olmadığından, ya da olsa bile askerlik dönemi ayrı tutulduğundan hayatının sonuna kadar asker anılarını anlatacaktır. “Ben askerdeyken...” diye başlayıp süre giden anlatılar, birer tecrübe paylaşımının yanı sıra çoğu zaman gülerek yâd edilen mizah yüklü performanslar olacaktır. Söz konusu geçiş dönemi bireyin hayatını o kadar etkisi altına alır ki, birçok kişide ömür boyu bu etki farklı düzeylerde yaşanır. Anlatma, bir bakıma bireyin askerlik sürecinin oluşturduğu travmadan kendi kendini terapi yoluyla çıkmasını kolaylaştırır. Yeniden sivil hayata dönüş kopmuş olduğu yerden farklı bir statüde başlayışın kolaylaşması anlatıların kapı açmasıyla olur.

Yeni terhis olmuş askerin belleğindeki henüz canlıdır. Yaşadıklarını anlatarak paylaşma arzusu dinleyiciler arasında bulduğu karşılıkla doğru orantılı olarak daha heyecanlı anlatılara dönüşebilir. Hatta karşılıklı anlatılar halini alabilir. Bu esasında baba-amca-ağabey-arkadaş ortamlarında askerlik söz konusu olduğunda yıllardan beri dinlemiş olduğu anlatılarda dinleyicilikten anlatıcılığa yükselmiş olma fırsatının doğduğu bir zamandır. Erkek anlatıları şeklinde olan bu hatıraların kadınların anlam dünyasında pek karşılığı yoktur. Devre, nöbet, komutan, çavuş, koğuş, hazır kıta, tabur, bölük, içtima vb. kavramlar, kadınlar ve askerlik yapmamış olan erkekler için pek bir anlam taşımaz. Hatta askerlik yapanlar arasında ayrı sınıflarlarda yapmış olanlar (denizci-havacı-karacı) aynı sınıflarda yapmış olanların

anlatılarını dinleme ve katılma durumu farklılık gösterir. Anlatma tekniğinin öğrenilmiş olması, yani küçüklükten beri dinlenen erkek paylaşımı olması, içinde barındırdığı mübalağayı da genellikle yeni aktarıcıya taşımış olur. Bu, eğitim durumu, şehirlilik ve köylülüğe göre değişebilir.

Askerliğin yapıldığı zamanla ilgili değişen süreç, oynanılan rol konusunda pek farklı imkânlar sunmazken ulaşım, haberleşme, yemek, kılık kıyafet ve eğitim konularında farklı imkânları sunmaktadır. Bu ise anlatılarda kuşaklar arasında farklar oluşturmakta geçmiştekiyle yakın zamanda giden arasındaki benzerlikler azalırken anlatılar da heyecanını kaybetmektedir. Yakın zamanda hem toplumun hem de silahlı kuvvetlerdeki teknik modernizasyonun sonuçları bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Birey için küçüklükten beri dinlemiş olduğu anlatılarla kendi anlatacakları arasında aktarma köprüsünün eski işlevinin kırılmaya başladığı görülecektir. Fakat yeni paylaşım imkânları çıkmıştır. Üstelik bu paylaşım hiç tanımadığı kişilerle de olabilmektedir. Sanal iletişim yoluyla kurulan bağlantı anlatıların internet ortamında paylaşılmasını sağlamaktadır. Bu kendi arkadaş grubuyla bire bir yazışma olduğu gibi sohbet üzerine kurulmuş sitelerde paylaşma imkanı sunar. Sanal dünyadaki asker anılarının anlatıldığı siteler, fıkra türünden mizahi anlatıları barındırırken, bu web sitelerinde asker arkadaşları da aranır olmuştur. Sanal dünyanın bu imkanı, asker arkadaşlığının farklı dönemlerin iletişim imkanları ile her dönem önemsendiği gözlenebilmektedir (www.mynet.com vd).

Askerin dönüşünde yanında getirdiği bir takım materyaller olabilmektedir. Bunlar arasında yasak olmasına rağmen askeri üniformaya ait kıyafetler (parka, bere, palaska vb.), askerin askerliği boyunca boynunda taşıdığı künyesi ile genellikle boş kovanlardan dışının renkli iplerle örülerek hazırlanan kolye, çakmak kılıfı gibi aksesuarlar, askerin yanında getirdiği hatıralardır. Tüm hayatı boyunca saklanan bu hatıralar arasında, asker

arkadaşları ile çekilmiş fotoğraflar, hatıra defterleri de son derece önemlidir. Askerin askerliğini yaptığıının tescili aynı zamanda bu materyaller ile fotoğraflardır aslında (K.K.3, K.K.4).

Askerin ailesine gönderdiği fotoğraflar çoğu zaman evin duvarlarını süslemektedir. Bu, aileler için bir gurur ifadesi olarak da özel hayatlarında sergilenmektedir (K.K.4). Yine saklanan özel eşyalar arasında mektuplar ve kartpostallar yer almaktadır. Fotoğraf arkalarına düşülen küçük notlar farklı çalışmaların malzemeleri olarak değerlendirilebilir. Burada unutulmaması gereken ise asker fotoğraflarının asker için ve aileler için birer kültürel obje olarak biriktirilmesi, sergilenmesi, saklanmasıdır.

Askerin çarşı izninde fotoğraf stüdyolarında çektiği özel fotoğraflar arasında, askerlik yaptığı sınıfın haricinde farklı askeri üniformalar ile çekilmiş fotoğraflara rastlanılabilmektedir. Bu kareler, ekseriyetle genele göre daha özel şartlarda yetiştirilen askerler olan komando kıyafetleri ile oluşturulur. Bu da Türk toplumunda “kahraman Türk askeri” tiplmesi ile örtüşen bir uygulama olarak yorumlanabilir. Arazide elinde ağır makineli silah, üzeri çıplak, başında bandana ile verilmiş pozların doğal olmayan şartları abartarak sivil hayata taşıyan örnekler olarak karşılaşılabilmektedir.

Bireyin askerlik sırasında yaşadıkları, birey tarafından askerlik sonrasına da taşınmaktadır. Bu, askerlik folklorundaki kültürel devamlılığı saylayan etkenlerdendir. Askerlik öncesi pozisyonda bireyin etrafındaki olaylar onun kontrolü dışında gelişirken, askerden sonraki süreçte birey daha aktif roledir.

6.3 Asker Yolu Bekleyenler

Genç askere gittikten sonra geride kalanlar göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü bu kültürel dünya, geride kalanlar ile asker arasında gelişmektedir. Aile Türk toplumunda hala önemini koruyan bir olgudur. Bu bağlamda asker ana-babası olmak toplumda gururlanılarak ifade edilir.

Geride kalanların folklorik üretimlerinin örneklerini en güzel şekilde türkülerde görmek mümkündür. Asker yolu beklerim/ Günü güne eklerim/ Sen git yârim talime de/ Ben buraları beklerim. Asker yakınları, askerin nişanlısı, eşi, kardeşi daha önce değinildiği gibi askere ait eşyaları saklayarak bir kültür dünyası oluşturmaktadır.

Genel kabul olarak askerden önce evlenmek düşünülmez. Ancak kimi dönemlerde ve bölgelerde bu genel kabulün tam tersi tercihlere de rastlanılır. Hatta askere gitmeden evlenen çiftin çocuk yapması istenir ki babanın askerden gelememesi durumunda soyunun o çocuk tarafından devam ettirileceği düşünülür(Johansen, 2005, 115).

6.4 Asker ve İletişim: Yine Yakmış Yâr Mektubun Ucunu

Geçmiş dönemlerde asker ile ailesi arasında en önemli iletişim mektuptu. Mektup duygularında ifade edildiği bir iletişim aracıydı. Günümüzde daha hızlı iletişim araçları bulunduğundan mektup tercih edilmemektedir. Mektubu bugünkü iletişim araçlarından ayıran en önemli özelliği somut oluşudur. Yıllarca saklanan mektuplara karşın günümüz iletişim araçları gelip geçi bir hizmet sunmaktadır.

Askerden gelen mektubun ucu yakılarak zarfa konur. Bu hasret yangınına ifade eden folklorik bir veridir. Günümüz için nostaljik bir

uygulamadır. Yine askerin yazdığı mektupların kenarları süslenir. Maniler de bu mektuplarda yer bulur (K.K.4).

Uygur' da (Amasya) askerin ilk mektubu süslenir ve Cafer Dede türbesine asılır ve asker teskere alıp gelene kadar burada kalır (Kalay 2001: 202). Kimi yörelerde askerin ilk mektubunu getirene bahşiş (Uçakçı 2003: 127) ya da mendil vb. hediyeler verilir (Eker 1990).

Askerin yavuklusu kendisine gelen mektubu, üzerlik otu, boncuk, renkli kumaş ile süsleyip askerin kullandığı odaya asar (Uçakçı 2003: 127). Yavuklusu ise askere gönderdiği mektubunda bir erkek adı kullanır ancak mektubu kendisinin gönderdiğinin bilinmesi için zarfı çiçeklerle süsler.

Asker adayının okuma-yazması yoksa evinin adresinin yazılı olduğu zarfları yanında götürür ve birliğine teslim olduktan sonra bunları postalar. Böylelikle askerin yerine ulaştığı ve her şeyin yolunda olduğu anlaşılır (Önal, 139).

Asker olduktan sonra çocuğu olan birine ailesinin gönderdiği mektupta, bebeğin eli, ayağı çizilir. Böylelikle bir nebze de olsa hasret giderilmeye çalışılmaktadır(K.K.4).

Selam ile başlanılan mektuplar, ayrı ayrı hal hatır sorularak devam eder. Sonunda dua ve herkese selam gönderilerek bitirilir. Asker mektuplarının satırlarında dikkat çeken özelliklerden biri de cümlelerin kafiyeli seçilmesidir. Kimi zaman maniler de asker mektuplarında ironik bir iletişim sağlamaktadır(K.K.5).

Askerde çekilen fotoğrafların ise en önemli özelliklerinden biri arkalarına düşülen küçük notlardır. Bu notlarda maniler olabildiği gibi, birlikte çekilen arkadaşlarının isimleri ve memleketleri not düşülmektedir. Fotoğrafların bir diğer özelliği ise, askerliğinin yapıldığının tescili de sayılmaktadır. Askerliği yapıp yapmadığı sorulduğu zaman çıkarıp asker fotoğraflarının gösterilmesi sık karşılaşılan bir durumdur.

Askere giden gençten gelen ilk mektubun içinde fotoğraf bulunur. Bu ailesine ve sevdiklerine sağ salim olduğunun, rahatının, huzurunun yerinde olduğunun ifadesidir. Fotoğraf stüdyolarında asker müşteriler için özel hazırlanmış sahneler, kostümler vs. bulunur. Bunlarla sevdiklerine mesajlar iletilir. Kalp içinde, silahlı, kamufle kıyafetli vb. fotoğraflar sılaya gönderilen mesajlardır aynı zamanda. Bu sahnelerde, askerlerin komando olmadıkları halde komando kıyafetleri ile fotoğraf çektirildiğine sıkça rastlanır. Bu farklı görünmeye meyilli durum, şartları gereği komando olmanın ayrıcalığına öykünme olarak yorumlanabilir.

SONUÇ

“Bir Erginlenme Modeli Olarak Askerlik Folkloru” adlı bu çalışma, halkbilimi disiplini içerisinde yapı ve işlev olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma üç zaman dilimini kapsayacak şekilde (askerlik öncesi, askerlik sırası, askerlik sonrası) iki farklı bakış açısı ile (askerliğin toplumsallaşması ve gelenekselleşmesi ile birey hayatında erginlenme dönemi) ele alınmıştır. Askerlik öncesi dönem içerisinde üzerinde durulan bölümde asker uğurlamaları diye bilinen geleneksel uğurlama törenlerini kapsamaktadır. Bu geleneksel törenler, birer kültürel metin olarak incelendiğinde, bu konunun gündeme gelmesi de daha çok askerlik ile ilgili olağanüstü dönemlerde olmaktadır. Konunun ele alındığı içinde bulunulan bu dönemde, komşu ülke Irak’ ta uluslar arası bir savaş ile Türkiye’ de iç güvenlik sorunlarının yaşandığı hatırlanmalıdır.

İşlevsel analiz, askerliğin bir “erginlenme” süreci olduğu tezini doğrulamaktadır. Askerlik Türk toplumu içerisinde halk tabiri ile “adam” olmanın bir gereğidir. Bu yönüyle işlevsel olarak son derece önemsenmektedir. Bu çalışmada bu süreç “erginlenme” ile karşılık bulmuştur. Askerliği Türk toplumundaki diğer erginlenme dönemlerinden ayıran en önemli özelliği ise, birey hayatında bir kırılma meydana getirmiş olmasıdır. Toplumdan tamamen soyutlanmış, emir komuta zinciri içerisinde geçen bir süre, her türlü kişisel ihtiyacını önceden belirlenmiş zaman dilimleri içerisinde gerçekleştirme gibi onlarca özelliği ile sivil hayattan soyutlanan bireyin hayatında derin izler bırakır. Bu derin izlerin kimi zaman olumsuz örneklerine de rastlanabilir. Türk toplumunun yaşattığı diğer geçiş süreçleri içerisinde ele alınan erkek çocuğun sünnet olması, askerlikte yaşananlardan çok farklıdır. Evlenme gibi bir başka geçiş sürecinde de kişinin istekleri önemsenir, kişi kendi karar verebilir, vazgeçebilir. Örnekleri çoğaltmak

mümkündür. Askerliğin ise mevcut haliyle diğer geçiş dönemlerinden farklılık gösterdiği sonucu çıkmaktadır.

Halkbilimi disiplini içerisinde geçiş dönemi diye de adlandırılan askerlik, bir zorunluluk olarak, Cumhuriyet öncesinden bugüne kadar geniş bir zamanı kapsayan süreçte ihtiyaçlara göre şekillenerek devamlılığını sürdürmüştür. Günümüzde de devam etmektedir.

İnsanın en önemli ihtiyaçlarından olan güvenlik ihtiyacının devlet tarafından organize olmuş bir yapı ile devleti ve ülke sınırlarını muhafaza görevini üstlenmiş “ordu” olgusu, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de aynı amaçlarla var olmuştur. Ordunun mensubu olmak ise profesyonellik ya da zorunluluk olarak iki şekilde mümkün kılınmıştır. Aynı ordu cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze farklı bir misyon da üstlenmiş, toplumun eğitime katkı sağlamıştır. Yeni kurulan Cumhuriyetin inşası ve muhafazası görevi orduya verilmiş, çok partili hayatta, ordunun siyasetin demokratik sürecini kesintiye uğrattığı dönemleri de şiddetle eleştirilmiştir. Bu eğitim sürecinin de askeri hayattan sivil hayata çok geniş bir kültür dünyası taşımakta olduğu görülmüştür.

Askerliğin yapısal analizi sonucunda ise, ilkel toplumlardan bugüne geçiş süreçleri incelendiğinde ortak birçok özelliğin olduğu göze çarpmaktadır. Çalışma ile birlikte, toplumdan soyutlanma, itaat, tek tip elbise, statü yokluğu vb. birçok özelliğin, askerlik sürecinin yapısını oluşturan özellikler olarak farklı dönemlerde, farklı toplumlarda söz konusu olan geçiş süreçlerindeki özellikleri barındırdığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Tüm bunların yanında askerliğin ideolojiden beslendiği ve bir döngü içerisinde kendini devam ettirdiğini söylemek gerekir. Söz konusu bu döngüyü askerlik kurumu kendi üretmektedir. Ancak Türk toplumu, bunu benimseyip, içselleştirip, geleneksel yapı içerisine oturtmuştur. Bunun en güzel örneklerini “Türkler ordu-millettir”, “Her Türk asker doğar” anlayışları gösterir.

Bu çalışmada askerliğin dışındaki kültürel dünya yapı ve işlev yönünden ana başlıklarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Asker mektupları ve kartpostalları ile fotoğraf arkalarına düşülen küçük notlar gibi, her bir yörenin daha detaylı asker uğurlamaları gibi her biri geniş bir folklorik malzeme olan bu kültür dünyası, farklı disiplinlerin ilgisini beklemektedir. Kışladaki halkbilimi ürünlerinin de birçok çalışmaya kaynaklık etmesi düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Arıkan, Mustafa. Asker Mektupları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1990

Arslan, Zühtü. “İdeoloji, Militarizm ve Post Militarist Açılımlar”, Doğu-Batı, S.28, Ankara, 2005, 43–65

Artun, Erman. “Adana’da Asker Uğurlama ve Karşılama Törenleri”, Milli Folklor 47 (Güz 2000), 41–48

Balaman, Ali Rıza. “Verimli’ de Askere Uğurlama Töreni”, TFA 273 (Nisan 1972), 6280–6282

Bayrakçı, Ali. Zara’daki Törenler ve Törenlerdeki İnsan İlişkileri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001

Bektaş, Cengiz. Halk Yapı Sanatı, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001

Biçen, Hüseyin Yüksel. İnanışları ve Gelenekleriyle Tahtacılar, Ankara, 2005

Bröckling, Ulrich. Disiplin- Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001

Burke, Peter. Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü, Çev. Göktuğ Aslan, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

Dalgıç, Gülsema. An Oral History Study On Turkish Veterans of The Korean War (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2000

- Durkheim, Emile. Sosyolojik Metodun Kuralları, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994
- Eker, Gülin. Karaören Köyü Folkloru (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990
- Eliade, Mircea. Kutsal ve Dindışı, Çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991
- Emiroğlu, Kudret- Suavi Aydın. Antropoloji Sözlüğü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2003
- Günay, Uğur. Kore Savaşı Fotoğrafları ve Türk Basını (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002
- Güneş, Silvan. Amasya Folkloru, T.C. Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 2002
- Hacısalıhoğlu, Mehmet. “Osmanlı İmparatorluğunda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş, Ordu-Millet Düşüncesi”, Tarih Toplum, S.164 (Ağustos 2007), 36–42
- Hobsbawm, Eric. Geleneğin İcadı, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2007
- İşildar, Süreyya. Yozgat Boğazlayan İlçesine Bağlı Yamaçlı Kasabası Folkloru (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995
- İşgör, Süreyya. “Zihar Köyü”, Ülkü (Şubat 1937), 449

Johansen, Ulla. 50 Yıl Önce Türkiye’ de Yörüklerin Yayla Hayatı, Çev. Mualla Poyraz, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2005

Kahraman, Nazan. Kore Savaşı ve Türk Basını (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002

Kalay, Asiye. “Amasya İli Göynücek İlçesine Bağlı Alan Köyünde Askerlik Uygulaması ile İlgili Gelenek Görenekler”, Folklor/Edebiyat, 2001/2, 202–203

Kantorowicz, Ernst. “Ortaçağ Siyasi Düşüncesinde ‘vatan için ölmek-Pro Patria mori’”, Der. Cemal Baki AKAL, Dost, 2000, 109-125

Ketre, Melek. “Adana’da Askere Uğurlama ve Karşılama Geleneği”, www.turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/

Koloğlu, Orhan. “Osmanlı Devletinde Asker-Millet Anlayışının Oluşması”, Tarih ve Toplum, S. 192, Aralık 1999, 24

Kottak, Conrad Philip. Antropoloji, Ütopya Yayınevi, İstanbul, 2002

Ocak, Ahmet Yaşar. “Osmanlı ‘Resmi’ (Ya da İmparatorluk) İdeolojisi Meselesi”, Doğu-Batı, S.29, Ankara, 2005, 73–81

Oh, Eunkyung, Türk Basınında ve Edebiyatında Kore Savaşı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994

Önal, Mehmet Naci. “Trabzon’ da Asker Düğünü”, Milli Folklor 64 (Kış 2004), 137–140

Örnek, Sedat Veyis. Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1979

Örnek, Sedat Veyis. Türk Halkbilimi, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1976

Özgen, Cenk. Türkiye’ de Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006

Özdemir, Nebi. Ayvalı Köyü’ nün Halkbilimi Açısından İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990

Öztürk, Hüseyin. “Karaözü Köyü’nde Asker Uğurlama”, Ülkü, C.2, S.20, Ankara, 1948, 29

Taşbaş, Zeliha. Akören Köyü Monografisi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1989

Uçakçı, İsmail. Orta Anadolu Halk Kültürü (Sungurlu, Yerköy, Delice, Keskin, Kızılırmak Yöresi Derlemeleriyle), ATO Yayınları, Ankara, 2003

Üstel, Fisun. Makbul Vatandaşın Peşinde- II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

Yeşil, Hülya. Balıkesir İli Türkalı Köyü Halkbilim Ürünlerinin Derlenmesi ve Değerlendirilmesi (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 2001

Yılmaz, Mustafa. Kore Savaşının Türk Basınında Gündemde Kalmasının Haber Değer Kuramları Açısından İçerik Analizi Yöntemiyle

İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002

Yiğit, Hasan. Samsun, Bafra, 2002

Zücher, Erik Jan. Devletin Silahlanması- Ortadoğu'da ve Orta Asya' da
Zorunlu Askerlik (1775–1925), Çev. M. Tanju Akad, Bilgi Üniversitesi
Yayınları, İstanbul, 2003

www.arsiv.sabah.com.tr/2005/12/28/gnd101.html

www.sabah.com.tr/2007/01/24/gun135.html

www.milliyet.com.tr/2007/01/24/yasam/yas02.html

www.hurriyet.com.tr/gundem/6787598.asp?m=1

www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/askerlik_kanunu1.htm

www.youtube.com/watch?v=OsHs4S69H64

www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=34362 - 69k -

www.youtube.com/watch?v=U-LhQIYaGGc

www.haberler.com/seyit-oglu-icin-muzeyi-andiran-bir-oda-yapti-haberi/

[www.cappadocia.gov.tr/nevsehir/index.php?option=com_content&task=view
&id=2853&Itemid=9](http://www.cappadocia.gov.tr/nevsehir/index.php?option=com_content&task=view&id=2853&Itemid=9)

www.hurriyet.com.tr/gundem/4834171.asp

www.avrasyagundemi.com/HaberKategorisi.aspx13.03.2007

www.youtube.com/watch?v=zKEz3jEu97g

www.youtube.com/watch?v=Ry60yRO4Gks&mode=related&search

www.youtube.com/watch?v=ctYKmrnKQoM&mode=related&search

[www.youtube.com/watch?v=V0qKb9SNX8w&mode=related&search\(Ařti\)](http://www.youtube.com/watch?v=V0qKb9SNX8w&mode=related&search(Ařti))

www.youtube.com/watch?v=ztd8Lu1mANc (Sarılar Köyü)

www.youtube.com/watch?v=dK9E3HEQvdM (Giresun)

www.youtube.com/watch?v=RcoaXZzzRy4 (Görökle)

www.youtube.com/watch?v=XyX75j9VLLE (Düzce)

[www.youtube.com/watch?v=Hoe1eqA7Xxl&mode=related&search=\(dua\)](http://www.youtube.com/watch?v=Hoe1eqA7Xxl&mode=related&search=(dua))

www.youtube.com/watch?v=5gWb5Rt0C0g (Giresun)

www.youtube.com/watch?v=ehXctaVhfms (iş yerinde asker uğurlama)

www.youtube.com/watch?v=4KvpvnKErv8 (engellilerin asker uğurlaması)

K.K.1: Ahmet Baltacı, 1985, Trabzon/ Çaykara/ Baltacı, Ortaokul, Tunceli

K.K.2: Sait Yıldız, 1933, Sivas, Okur-yazar, Kore

K.K.3: Abdurrahim Poyraz, 1943, Amasya/Merzifon, Ortaokul, Ankara

K.K.4: Ethem Coşkun, 1955, Erzurum/Oltu, Lise, Ankara

K.K.5: Ahmet Özcan, 1960, Çankırı, Üniversite, Güneydoğu

K.K.6: Tuncay Bülbül, 1977, Kütahya, Üniversite, -

ÖZET

MORMENEKŞE, Fatih. Bir Erginlenme Modeli Olarak Askerlik Folkloru, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Askerlik Türk toplumunda doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi başlıca geçiş dönemlerinden biri olmasına rağmen, halkbilimi disiplini içerisinde yeterli ilgiyi görememiştir. Oysa askerlik “erginlenme” dönemi özelliği ile diğer geçiş dönemleri arasında ön plana çıkabilecek bir süreçtir. Bu çalışmada, ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına, farklı erginlenme dönemleri örnekleri verilmiş, askerlik de aynı bağlamda yapısal özellikleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

“Bir Erginlenme Modeli Olarak Askerlik Folkloru” başlıklı bu çalışmada, askerlik süresinin dışında kalan kültürel dünya toplumsal ve bireysel işlevi ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu dünya askerlik öncesi, askerlik ve askerlik sonrası dönemleri içine alan, zamanın şartları içinde devam eden bir kültürel dünyadır. Askerliğin kışla içindeki kültürel dünyası ise bir başka çalışmada incelenebileceği düşünülmektedir. Kırsaldan kente doğru dönüşüm geçiren Türk toplumunda, geçmiş ve günümüzde askerliğin görünümü incelenmeye çalışılmış, bu kültürün de bir değişim geçirdiği sonucuna varılmıştır.

Türk Halkbilimcilerin öncelik sorunu olarak geri plana ittiği askerlik konusuna, bu çalışma ile dikkat çekilmesi ümit edilmektedir. Farklı disiplinlerde ya da farklı kuramlarla incelenebilecek olan bu kültür, araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Anahtar Kelimeler:

1. Askerlik folkloru
2. Erginlenme
3. Geçiş dönemleri
4. Uğurlama törenleri

ABSTRACT

MORMENEKŞE, Fatih. Military Folklore As A Maturation Period, Master Thesis, Ankara 2007.

Military service does not attract attention in folklore as a field of study, although it is one of the chief transition periods such as birth, circumcision, marriage, and death. However military service is a process that comes a matter of primary importance among the other transition periods with its feature of maturation. In this study, from primitive societies to present modern societies, different examples of maturation periods are given and in the same sense military service with its constructive features are interpreted.

In this study titled by “military folklore as a maturation period”, cultural world other than the period of military service with the social and the individual function is tried to be analized. This world is cultural world including the period before, after and during the military service and going on among the generations in the circumstances of the age. It has been argued that cultural world of the military service in a barrack can be analized in another study. In Turkish society undergoing a change from rural areas to cities, the image of military service in the past and present is analized and it has been come to conclusion that this culture has been altering.

The people working on folklore does not give importance to military service by the help of this study we hope to attract their attention to that issue. This culture that can be analized in varied fields or theories waits for the concern of the reseachers.

Key words:

1. Military service folklore
2. Maturation
3. Transition periods
4. Sending off